

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Eesti keele osakond

Eesti ajaloo teemaliste luuletekstide käsitlemine
kontsentrilise lõimingu põhimõttel
gümnaasiumiastmes
magistritöö

Liina Saksing
Juhendaja PhD Mart Velsker

Tartu 2015

„Kuigi me räägime endast kui aineõpetajatest,
õpetame eeskätt inimest
ning aine on üksnes vahend, mille abil luua olukordi,
et õppur mõistaks iseennast, maailma ja toimuvat“

Reet Valgmaa, Erle Nõmm
„Õpetamisest: eesmärgist teostuseni“

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Õppimine ja õpetamine tänapäeval.....	7
1.1. Kaasaegne õppimise ja õpetamise käsitlus.....	8
1.2. Motivatsioon.....	10
1.3. Kirjanduseõpetus	13
2. Luule õppimine ja õpetamine.....	17
2.1. Luulepelgus.....	17
2.2. Luule tõlgendamine	18
2.3. Luule õpetamise meetodid.....	19
3. Lõiming	21
3.1. Kontsentiline lähenemine.....	22
3.2. Kirjandusõpetuse ja ajalooõpetuse lõimimine.....	25
5. Õpetajakonspektid.....	27
5.1. Eesti ja eestlased läbi aja	27
5.1.1. Ülesanne – arvamislugu (kohandatud Buehl 2001: 106–108)	30
5.1.2. Ülesanne – ajatelg.....	34
5.1.3. Ülesanne – lugu ajas.....	38
5.2. Küüditamine.....	40
5.2.1. Ülesanne – mis edasi?.....	43
5.2.2. Ülesanne – luule kuulamine ja lugemine.....	44
5.2.3. Ülesanne – jutustus.....	45
5.3. Jüriöö ülestõus.....	46
5.3.1. Ülesanne – õige või vale.....	48
5.3.2. Ülesanne – luulepildid.....	50
5.3.3. Ülesanne – autor, looming ja ühiskond.....	50
Kokkuvõte.....	53
Kirjandus	55
Summary.....	60
Lisa 1. Eesti ja eestlased läbi aja	62
1. tekst – Peep Ilmet „Taandujad“	62
2. tekst – Margus Laidre: taandujad (arvamislugu).....	63
3. tekst – Anneli Ammas: Lauupeo puudutus (arvamislugu).....	64
4. tekst – Peep Ilmet: ise seisvad (arvamislugu).....	64
5. tekst – Märt Avandi, Ott Sepp, Õ-fraktsioon „Olla eestlane on halb (Kannatame ära!)“	68
6. tekst – Paul-Eerik Rummo „kohates igapäev ilmsi...“	70
Lisa 2. Küüditamine.....	71
1. tekst – Jüri Üdi „Lihtne luuletus“	71
2. tekst – Kalju Lepik „Kellele ma kaeban kurja“	71
3. tekst – Thavet Atlas „Rahvuse kooma“	72
Lisa 3. Jüriöö ülestõus.....	74
1. tekst – Gustav Suits „Jüripäevaöö unistus. 1343“	74
2. tekst – Mart Raud „Jüriöö tuled“	75
3. tekst – Erni Hiir „Jüriöö tuled“	78
4. tekst – „Jüriöö ülestõus“	79

Sissejuhatus

Eesti riiklikes õppekavades on üheks peamiseks õppimise ja õpetamise eesmärgiks õpilaste saamine enese ja ümbritseva maailmaga adekvaatselt suhestuvateks kodanikeks – nad peaksid olema pädevad iseseisvalt toimetulekuks. Ometi ütlevad Reet Valgmaa ja Erle Nõmm (2008: 8–9), et üha enam noori ei tea, kes nad on ja kuidas peaksid oma elu elama. Seetõttu peavad õpetajad teadvustama eriliselt oma osa õpilaste kasvatamisel ning nende väärtuste kujundamisel, kuigi erinevad ühiskonnas toimuvad protsessid (näiteks globaliseerumine, väärtustega seonduva pidamine „ebatasuvaks kolkkluseks“, nn mittevajalike inimeste suur hulk vmt) võivad muuta selle keerukaks ning näiliselt mõttetuks. Kui me aga „ei ole õpetajatena suunatud väärtusorientatsiooni ja refleksioonivõime arengule, siis teenime inimese veelgi heitlikumaks muutumist õige mitmel moel.“

Riiklikes õppekavades on kirjeldatud erinevad pädevused, mis tuleks koolis omandada ning mille eesmärk on parem toimetulek reaalses elusituatsioonides. „(1) Riikliku õppekava tähenduses on pädevus teadmiste, oskuste ja hoiakute kogum, mis tagab suutlikkuse teatud tegevusalal või -valdkonnas loovalt, ettevõtlikult, paindlikult ja tulemuslikult toimida ning on oluline inimeseks ja kodanikuks kujunemisel. Pädevused jagunevad üld- ja valdkonnapädevusteks. (2) Üldpädevused on aine- ja valdkonnaülesed pädevused. Üldpädevused kujunevad õppeainetes taotletavate õpitulemuste kaudu, aga ka läbivate teemade käsitlemise kaudu ainetundides, tunni- ja koolivälises tegevuses. Üldpädevuste kujunemist toetavad ja suunavad õpetajad omavahelises koostöös ning kooli, kodu ja kogukonna koostöös.“ (GRÕK)

Pädevuste arendamist toetab lõimitud õpe, milles kasutatakse ka juba mainitud läbivaid teemasid. „Läbivad teemad on üld- ja valdkonnapädevuste, õppeainete ja ainevaldkondade lõimingu vahendiks ning neid arvestatakse koolikeskkonna kujundamisel. Läbivad teemad on aineülesed ja ühiskonnas tähtsustatud ning võimaldavad luua ettekujutuse ühiskonna kui terviku arengust, toetades õpilase suutlikkust oma teadmisi erinevates olukordades rakendada“ (GRÕK; PRÕK). Lõimitud

õppematerjalid aitavad õpilastel rohkem seoseid luua, teadmisi omandada ja pädevusi arendada (Kuusk 2010: 6).

Eelnevast järeldub, et riiklik õppekava annab õpetajale mitmed ettekirjutused ja näpunäited, kuidas saavutada õpilaste praktiliste teadmiste ja oskuste arengus parimad tulemused. Kuid ka õppija on muutunud. Õpetaja ja õppimine peab sageli võistlema suure hulga noore inimese jaoks palju kõitvamate ahvatlustega. Õpilased saavad pidevalt infot erinevatest kanalitest, mis muudab õpetaja positsiooni ainuteadjust pigem teatud teadmiste juurde suunajaks ja õppimise juhendajaks. Info suur hulk on muutnud selle vastuvõtu tänapäeval küll pidevaks, kuid enamasti ka pinnapealseks. Enam süvenetakse sellesse, mis suudab tähelepanu köita, ning seetõttu peetakse tänast õppijat visuaalseid kanaleid eelistavaks. See tähendab, et õpetajad peavad õppetegevused läbi mõtlema tänapäevase õppija vaatepunktist, et õpetamine ja õppimine oleksid maksimaalselt tulemuslikud.

Käesoleva magistritöö eesmärk on luua mitu terviklikku õppelementi, mis on nii kontsentrilise kui ka lõimitud õppe põhimõtteid kombineerivad ja õpetamisel kasutatavad. Õppeelemendid on mõeldud gümnaasiumiastmele ning sobivad näiteks valikkursuse „Kirjandus ja ühiskond“ tarbeks. Omavahel on lõimitud kirjandusõpetus ja ajalooõpetus – täpsemalt luule ja Eesti ajalugu. Vähemal määral on lõimitud ka eesti keele, muusika- ja kunstiõpetust. Praktilises osas seotakse Eesti ajaloo teemade põhiselt vähemalt kolm luuleteksti. Esimene teema on Eesti ja eestlaste ajaloo üldine ülevaade, milleks valitud tekstid on Peep Ilmeti „Taandujad“, Paul-Eerik Rummo „kohates igapäev ilmsi...“ kogust „Saatja aadress“ ja sketšisaatest „Tujurikkuja“ tuntud „Olla eestlane on halb (Kannatame ära!)“ Teine teema, mille jaoks on valitud Kalju Lepiku „Kellele ma kaeban kurja“, Jüri Üdi „Lihtne luuletus“ ja Thavet Atlase „Rahvuse kooma“, on küüditamine. Kolmandaks teemaks on jüriöö ülestõus ning käsitletavat tekstid on Gustav Suitsu „Jüripäevaöö unistus“, Erni Hiire „Jüriöö tuled“ ja Mart Raua „Jüriöö tuled“.

Töö teoreetiline osa tutvustab tänapäevast õppimise käsitlust ning kaardistab lähtekohad, millele magistritöö praktiline osa ehk käsitletavat tekstid ja ülesanded toetub. Näiteks on töös pööratud tähelepanu põhikooli eesti keele ja kirjanduse valdkonnaraamatus (PKAV 2015) välja toodud mõistele *kontsentriiline kirjanduse õpetus*. Kuigi link mõistega on leitav põhikooli valdkonnaraamatute juurest, on meetodi

rakendamisel gümnaasiumis samad plussid, võrreldes põhikooli III astmega. Tegelikult pole aga põhjalikku teoreetilist käsitlust, millele õpetajad oma kontsentrilist kirjanduse õpetust planeerides toetuda võiksid. Selles töös on püütud kontsentrilise lõimingu mõistet põhjalikumalt seletada.

Luuletekstid on valitud seetõttu, et otsida võimalusi luule õpilastele atraktiivsemaks muutmiseks. Merli Paasik on toonud oma magistritöös luulekogude käsitlemisest välja nii õpetajate kui ka õpilaste negatiivse hoiaku luule suhtes, kuna seda peetakse keeruliseks (2013: 6). Samuti käsitleb ta luulehuvi tekitamist, mis tema sõnul sõltub huvitavast materjalist (2013: 9). Käesolev magistritöö pakub teistmoodi lähenemise luuletekstidele, mis muudab nad õpilastele huvitavamaks ja aitab parandada õpilaste suhtumist luulesse.

Eesti ajalugu on valitud teemaks seetõttu, et gümnaasiumis on Eesti ajaloo kursused – kuigi Eesti aja- ja kultuurilugu on ühel või teisel moel põimitud meie koolide õppekavadesse esimesest kooliastmest peale. Töö eesmärk on pakkuda ennekõike kinnistavat materjali, vaadet teise nurga alt – võimalused, mida rõhutavad oma artiklis ka Turk jt (2007: 398). Kuid teiselt poolt pakub Eesti ajaloo temaatika võimaluse ka rahvusliku identiteedi kujundamiseks, erinevate vaatepunktidega tutvumiseks ning silmaringi avardamiseks.

1. Õppimine ja õpetamine tänapäeval

Arusaam õppimisest ja õpetamisest on teinud ajas läbi väga suured muutused nii vormilt kui sisult. Suuline ja individuaalne õpetamine, mis on ilmselt keele tekkest alates olnud inimeste peamine moodus õppimiseks, on täienenud suure hulga kirjalike tekstidega ning asendunud mitmekümnest õpilasest koosnevate rühmadega.

Kuigi 20. sajandi algusest on maailmas hakatud looma õppimisest ja õpetamisest ka teoreetilisi käsitlusi, millel koolis praktiseeritav tegevus peaks põhinema, muutub Eesti kool erinevatel põhjustel üsna aeglaselt. 2001. aastal kirjutas Tiit Lukki oma raamatus „Loodusõpe kui süsteem“, et „hariduses on seni nn *rituaalsete tegevuste osa otstarbekate* kõrval ebaloogiliselt suur“ (2001: 19). Lukki peab silmas õpetamisel liigset keskendumist sellele „nagu alati on olnud“, mis ei lase näha muutunud situatsiooni nii õpetamises kui ka õppimises. Ometi on 1996. aastast Eestis riikliku õppekava aluseks olnud konstruktivistlik õpikäsitlus, mis tähendab, et samadel alustel on loodud ka 2002. (ja 2011. – *töö autori täiendus*) aastal kehtima hakanud õppekavad (Kadajas 2005: 7).

Edgar Krulli (2000) järgi seisneb konstruktivistlik õpikäsitlus arusaamas, et õppijad loovad uusi teadmisi ja mõtteskeeme oma teadvuses neid aktiivselt varasemate teadmistega seostades ja konstrueerides. See protsess eeldab õpilase sisemist aktiivsust ja algatust, kuid annab paindlikud ja elulähedased teadmised. Konstruktivistlikus õpikäsitluses loobutakse traditsioonilistest teadmiste edasiandmise viisidest ning eelistatakse meetodeid, mis nõuavad õpilase aktiivset osalust ja tegutsemist. Krull pakub sobivate meetodite näidetena välja diskussiooni, avastusõppe ning uurimistööde ja referaatide kirjutamise. (Krull 2000: 230)

Gümnaasiumi riiklik õppekava käsitab õppimist „õpilase aktiivse ja sihipärase tegevusena, mis on suunatud tajutava informatsiooni mõtestamisele ja tõlgendamisele vastastikuses toimes teiste õpilaste, õpetajate, vanemate ja üldisema elukeskkonnaga, toetudes juba olemasolevatele teadmisstruktuuridele“ ning jätkab punktis (2) „õppimises on kesksel kohal õpilase aktiivne teadmiste konstrueerimise protsess“ (GRÕK).

1.1. Kaasaegne õppimise ja õpetamise käsitlus

Tänapäeval on õppimise edukuse mõõdupuuks inimese võime uut teavet vastu võtta, oskus seda varasemate teadmistega siduda ning uutes olukordades rakendada. Kui õpilane on omandanud koolis mingid teadmised, ei tähenda see, et ta oleks automaatselt võimeline neid reaalses situatsioonis kasutama (Kõverjalg 1996: 13). Samas on just igapäevaelus toimetulek see, mis lapse õpetamisel ja arendamisel peaks olema üks peamisi eesmärke. Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduses on gümnaasiumi ülesandeks „noore ettevalmistamine toimima loova, mitmekülgse, sotsiaalselt küpse, usaldusväärse ning oma eesmärke teadvustava ja saavutada oskava isiksusena erinevates eluvaldkondades: partnerina isiklikus elus, kultuuri kandja ja edendajana, tööturul erinevates ametites ja rollides ning ühiskonna ja looduskeskkonna jätkusuutlikkuse eest vastutava kodanikuna“ (PGS). Selle toetamiseks on riiklikus õppekavas rõhutatud pädevuste arendamist, läbivate teemade käsitlemist ning lõimitud õpet (GRÕK; PRÕK).

Bernt Gustavssoni (2000: 63) arvates seisneb kaasaegne haridus kommunikatsiooni, loomingu, loovuse ja kriitikameelega seotud oskuste ja teadmiste säilitamises ja arendamises. „Areng seab üha suuremaid nõudmisi ülevaatele, struktuurile, mõistelistele teadmistele ning juhendajatele, kellel on kogemusi spetsiifilistes tegevustes. Sellised oskused, nagu seoste nägemine, olulise leidmine ja kriitiline suhtumine muutuvad infoühiskonnas aina tähtsamateks.“ (Säljö 2003: 266) Selliste oskuste ja igakülgse arengu jaoks on olulised eneseanalüüs, seotus üldinimlikuga, aga ka kommunikatsioon lähema ja kaugema ümbrusega. Reet Valgmaa ja Erle Nõmm (2008: 3–4) on sõnastanud arusaamad, millest nemad õpetamisega seoses juhinduvad, ning millest käesoleva töö autor suuremat osa samuti väga oluliseks hindab:

- õppimise aluseks on isiklik huvi ja vajadus uute muljete järele. Seetõttu peab õppetöö kavandamisel mõtlema tähelepanu ja emotsioone tekitavatele momentidele – õppijad peavad kokku puutuma ka enesetunnetuslike tegevustega;
- õppimine on tulemuslik siis, kui see on eesmärgistatud ning õppija reflekteerib süstemaatiliselt oma tegevust. Refleksioon peaks olema õppimise loomulik osa;
- õpetamine on kommunikatiivne tegevus ning nõuab õpetajalt nii tehnilist kui ka moraalset ettevalmistust.

„On väga oluline, et õppesisu oleks loogiliselt struktureeritud, atraktiivne, võimaldaks enesetunnetust ning oleks kohandatav erinevatele vajadustele ja ootustele,, (Valgmaa, Nõmm 2008: 70). Ants Kõverjalg (1996: 67) analüüsib oma raamatus „Õppimise psühholoogia ja metoodika“ ennekõike täiskasvanud õppijaga seonduvat ning soovib iseenda õppimismeetodite ja -võtete kujundamisel võtta arvesse: „a) **oma tunnetusprotsessi taset**, st suutlikkust vastu võtta õpitavat (õpitavust), mis sõltub peamiselt eelkoolitusest; b) **närviprotsesside individuaalseid iseärasusi** (temperamendi tüüpi ja närvisüsteemi eriomadusi); c) **mälu ja tähelepanu omadusi ning valmisolekut õpitavat vastu võtta** (hoiakud, motivatsioon); d) **organismi füüsilist seisundit** (vanus, tervis, väsimus, meeleolu).“ Samu aspekte peab aga tähele panema ka iga õpetaja oma õpilaste juures ning vastavatest hinnangutest lähtuvalt planeerima ja läbi viima õppetööd.

Robert M. Gagné ja Marcy Perkins Driscoll (1992: 45) kirjutavad, et õppides omandatud võib olla väga palju ja erinevat, kuid kõik kuulub mõistesse õpitulemused ning on ühiste omaduste alusel viieks tüübiks klassifitseeritav. Õpitulemuste tüüpideks jaotamine aitab õppimisest parmini aru saada ning hõlbustab õppetegevuste planeerimist. Õpitulemuste põhikategooriad on:

- **verbaalne informatsioon.** Verbaalse informatsiooni ühikuteks on nimed, faktid, üldistused ja põhimõtted. Selle alla kuuluvad nn deklaratiivsed tadmised või „teadmised et“. Verbaalne informatsioon on tavaliselt eelduseks edasisele õppimisele. (Robert M. Gagné, Marcy Perkins Driscoll 1992: 46);
- **intellektuaalsed oskused** tähendavad võimet adekvaatselt reageerida sümbolitele (tähed, numbrid vm) ning teha nendega etteantud toimingud – ehk teadmist, kuidas teha. Intellektuaalsed oskused vastanduvad toimingute formuleerimisele ja on jaotatud vastavalt eeldatavate vaimsete operatsioonide kompleksusele üksteisega seotud kategooriateks. Sealjuures kõrgemate kategooriate oskuste õppimine nõuab eelnevalt madalamate astmete oskuste omandamist. (*Ibid.*);
- **kognitiivsed strateegiad** on suunatud indiviidi sisse, iseloomustavad enesesuunamise võimet ning võimaldavad täidesaatmise kontrolli. Need suunavad inimese tegutsemist ja suhteid keskkonnaga, mõjutades selliseid sisemisi protsesse nagu tähelepanu, õppimine, meenutamine ja mõtlemine.

(*Ibid.*);

- **hoiakud.** „Hoiak on omandatud sisemine seisund, mis mõjutab isiku toimumisviisi valikut mõne asjade klassi, isikute või sündmuste suhtes.“ Võrreldes väärtustega on hoiakud spetsiifilisemad ja väljendavad mingit konkreetset eelistust. Peamiselt on hoiakute näol tegemist soovitatavate kasvatuseesmärkidega. (*Ibid.*);
- **motoorsed oskused** on lihaste kasutamisega seotud oskused. Oluline on, et tehtavad toimingud oleksid täpsed, sujuvad ja õigeaegsed. (*Ibid.*)

1.2. Motivatsioon

Motivatsioon on inimpsühholoogia hüpoteetiline konstruktsioon, mis „väljendub eesmärgipärase käitumise enesealgatuslikkuse, kindlasuunalisuse, jõulisuse ja püsivusena“ (Krull 2000: 394). Motivatsiooniseisundite hulka kuuluvad nt õpihuvid, -hoiakud, -soovid ja -motivatsioon. Põhiliselt räägitakse õppijate ja motivatsiooniga seoses ainult õpimotivatsioonist, mis tähendab valmisolekut püüelda seatud eesmärkide poole. Kuna motivatsiooni kui psüühilist seisundit iseloomustab äärmine keerukus ja kujundavad paljud erinevad näitajad, siis pole psühholoogid seni suutnud luua terviklikku motivatsiooniteooriat. See omakorda tähendab, et pole olemas ka üldtunnustatud metoodikat õpimotivatsiooni kujundamiseks. (Kadajas 2005: 9–10).

Kognitiivne lähenemine laseb motivatsiooni selle allikate põhjal liigitada sisemiseks ja välimiseks motivatsiooniks. Sisemise motivatsiooni annavad õppija enda sisemine rahulolu ja positiivsed emotsioonid seoses tehtavate tegevustega. Välimise motivatsiooni tagab mingi väline tasu, milleks võib õppija puhul olla hinne, lubatud preemia vmt. (Burnett 2005: 37) Õppimisel on olulised mõlemad motivatsiooniliigid, sest alati on õpitava hulgas ka teemasid, ülesandeid vmt, mis pole õppijale huvitavad, kuid mis sellegipoolest tuleb läbi töötada. Oluline on sisemise ja välimise motivatsiooni tasakaal. Lihtsam on leida ja pakkuda välimist motivatsiooni, seega rõhutab kaasaegne õpikäsitus pigem sisemisele motivatsioonile tähelepanu pööramist. (Kadajas 2005: 10, 22) Seda enam, et „sisemine motivatsioon on paljuski võimsam kui väline – materiaalse tasu ootusest lähtuv. Sisemiselt motiveeritud inimesed leiavad inspiratsiooni

iseendast ..“ (Burnett 2005: 38)

Seega peaks õpetamise planeerimise üks esimesi samme olema enne õppetegevusi motivatsiooni aktiveerimise võimaluste läbimõtlemine ning õppimise kestel motivatsiooni hoidmise kavandamine (Gagné, Driscoll 1992: 64). Kuigi õpimotivatsiooni olemasolu oleneb paljudest teguritest – õppijast endast, õpetajast, õpikeskkonnast, õppevahenditest jm, suunab motivatsiooniseisundit õppetunnis peamiselt ikkagi õpetaja. Õppija enda juures on kõige olulisem usk oma edusse ülesande sooritamisel ja eesmärkide saavutatavusse – ehk eneseefektiivsuse ootused. (Kadajas 2005: 10; Krull 2000: 400)

Õpetaja jaoks on õpilaste tähelepanu saavutamine ja hoidmine väga oluline tunni läbiviimise komponent. „Tähelepanu öeldakse olevat info vastuvõtu värav. .. Õpetaja põhiliseks hooleks tunnis peakski olema selle värava võimalikult laiana lahtiholdmine.“ (Kidron 1999: 36) Õpilaste tähelepanu saavutamiseks ja alalhoidmiseks pakuvad Gagné ja Driscoll (1992: 72) välja kolm tegevuskategooriat: “1) õppematerjalide esituse nii visuaalne kui ka auditiiivne varieerimine; 2) konkreetsete näidete kasutamine iga esitatud abstraktsiooni kaudu; ja 3) õpilase üllatamine uudsuse ja sündmuste või nähtuste ühtesobimatusena”. Ka Õunapuu (2003: 49) peab üheks võimaluseks hoida õpilased erksate ja tähelepanelikena, tavalises tavatu näitamist, mis motiveerib õpilasi tundi jälgima ja ehk ka ise infot juurde otsima.

Tiit Lukki (2001) leiab, et õpetamine peaks algama õpitava veetlevaks muutmisega ja alles seejärel saab tegeleda õpetamisega, ehk siis – kõigepealt tuleb tekitada positiivne emotsioon, äratada tähelepanu ja uudishimu, et õppijal oleks motivatsioon üldse midagi õppida. Aspektid, mis peaksid aitama õppimist nauditavaks muuta, samal ajal sisemist motivatsiooni suurendades, on Lukki järgi (2001: 13): „1) õppimise lõppeesmärgi – tarkuse – ihaldatavus, 2) tarkuse tulevase rakendamisest tõusev tulu, 3) lõbu õpitegevusest endast ning 4) tühipaljas uudishimu.“ Õpilasel on kergem ennast kokku võtta ja ka ebahuvitavate ülesannetega toime tulla, kui ta on teadvustanud endale õppimise olulisust kaugema tuleviku seisukohast – näiteks edasisele haridusteele mõeldes või soovitud töökoha saamiseks (Kadajas 2005: 9). Gagné ja Driscoll (1992: 74) peavad õppimisest tulevikus saadava kasuga sama oluliseks ka õpitava seostamist õppija varasemate teadmiste ja kogemustega.

Õppimine on tulemuslik, kui see on huvitav nii õppijale kui ka õpetajale (Kidron

1999: 152). Ükslised õppetunnid teevad koolipäeva igavaks ja alandavad õpilaste õpimotivatsiooni. Roger Säljö (2003: 170) juhib tähelepanu asjaolule, et väljakujunenud traditsiooni kohaselt annab õppetegevustes peamiselt üks isik teadmisi suuremale grupile samaaegselt ja pikema aja vältel, mis pole aga ühiskonnas eriti levinud kommunikatsiooni vorm. See nõuab suurt tööd nii edastajalt kui vastuvõtjalt ning ennekõike just viimaselt, kes peab suutma keskenduda ka teemadele, mis võib-olla ei ole otseselt talle huvitavad. „Õpetaja, kes tahab tugevdada õpilase sisemist motivatsiooni, peaks korraldama õppetöö nii, et õpilasel tekiks ja säiliks huvi õppimise vastu, et tal tekiks edukogemus“ (Kadajas 2005: 22).

Kokkuvõtlikult on soovitusel õpetajale õppijate motivatsiooni tõstmiseks sõnastanud Edgar Krull (2000: 454–458):

- „Andke eeskuju positiivse suhtumisega õppimisse.
- Edastage õppijatele oma käitumisega, milliseid ootusi ja suhtumisi ootate neilt õppimisel.
- Vähendage õppijate hirmu kontrollimise ees miinimumini.
- Muutke õppimine jõuliseks ja entusiastlikuks.
- Õhutage põnevust ja huvi õppeülesannete vastu.
- Õhutage ebakõla ja tunnetuslikke konflikte.
- Andke abstraktsele sisule isiklikum, konkreetsem või tuttavam vorm.
- Õhutage õpilaste huvi iseseisva õppimise vastu.
- Formuleerige õpilastele õpieesmärgid, rakendage õpitavat iseloomustavaid eelülevaateid ja informeerige neid õpitulemustest.
- Eksponeerige ülesannete ja probleemide lahendamise seostuvat arutlust.
- Aidake õpilastel jälgida ja teadvustada oma õppimist.“

Iga õpilane peab saama vahel eduelamuse, mis on üks suuremaid motivaatoreid edasi tegutsemiseks. Õpetaja peab leidma kiiduväärset ka nõrkade õpilaste töödes ning sellele tähelepanu juhtima.

1.3. Kirjanduseõpetus

Leo Villand (1971: 4) näeb kirjandusõpetaja peamise ülesandena „juhtida lapsi kunsti kaudu elu ja elu kaudu kunsti mõistma“. Kunst ja kirjandus lähendavad inimesi omavahel, aga annavad võimaluse ka iseenda tundmaõppimiseks. Kõige levinum metafoor kirjanduse kohta on peegel, sest kirjanduse kaudu saab lugeja näha iseennast erinevatest vaatepunktidest. Lisaks eelnevale seob kirjandus lugejad mineviku ja traditsioonidega, mis tänapäeva modernses, tehnoloogiast sõltuvas ja distantsitus maailmas kipuvad kaduma (Roche 2004: 210, 211, 215).

Roger Säljö (2003: 228) näeb kooli rolli seoses kognitiivse sotsialiseerumisega eelkõige õpilaste ettevalmistamises reaalses elus tekstidega toimetulekuks, sest kirjakeelepõhiste teadmiste positsioon on ühiskonnas väga kõrge. Kirjandustekstide lugemine ja analüüsimine annab ka oskuse ja tahte sotsiaalseid muutusi ellu viia, näidates ära nii selle, mida saab muuta kui ka selle, mis on kontrollimatu (Raymond 2014: 254; Roche 2004: 225).

Eesti riiklikud õppekavad rõhutavad erinevate pädevuste arendamist. Gümnaasiumi riiklikus õppekava definitsiooni kohaselt on pädevus „teadmiste, oskuste ja hoiakute kogum, mis tagab suutlikkuse teatud tegevusalal või -valdkonnas loovalt, ettevõtlikult, paindlikult ja tulemuslikult toimida ning on oluline inimeseks ja kodanikuks kujunemisel“ (GRÕK). Üldpädevused on riiklikus õppekavas ka eesti keele ja kirjanduse õppe seisukohast lahti kirjutatud:

Kultuuri- ja väärtuspädevus. Nii keele- kui ka kirjandusõpetuses rõhutatakse vaimseid väärtusi: emakeele eripära, arenguloo ja kasutusvaldkondade tundmist, suhtumist kirjandusse kui kunstiloomingusse ning kirjanikusse kui loojasse. Keelt ja kirjandust õpetades kujundatakse õpilase kõlbelisi väärtusi, sotsiaalseid hoiakuid ning tõekspidamisi, suhtumist oma ja teiste rahvaste kirjandusse ning kultuuripärandisse laiemalt.

Sotsiaalne ja kodanikupädevus. Keele- ja kirjandustundides kasutatavas paaris- ning rühmatöös kujundatakse koostööoskust, julgustatakse oma arvamust avaldama, kaaslaste ideid tunnustama ja teisi arvestama ning ühiseid seisukohti otsima. Eri laadi ülesannete kaudu kujundatakse oskust eetilisel ja olusid arvestades suhelda nii suuliselt kui ka kirjalikult, nii vahenditult kui ka internetikeskkonnas.

Enesemääratluspädevus. Tekstide üle arutledes toetatakse õpilase minapildi kujunemist, õpiolukordades luuakse võimalused suhestuda käsitletavate teemadega, loovülesannete kaudu tuuakse esile õpilase isikupära ja andelaad ning avardatakse maailmapilti.

Õpipädevus. Keele- ja kirjandustundides arendatakse kuulamis- ja lugemisoskust, eri liiki tekstide mõistmist, fakti ja arvamuse eristamist, eri allikatest teabe hankimist ja selle kriitilist kasutamist, eri liiki tekstide koostamist ning oma arvamuse kujundamist ja sõnastamist.

Suhtluspädevus. Keele- ja kirjandustundides kujundatakse suulise ja kirjaliku suhtluse oskusi, suhtluspartneri arvestamist ning sobiva käitumisviisi valikut, oma seisukohtade esitamist ja põhjendamist oskust. Õppimise ja õppetekstide kaudu kujundatakse arutlemise, väitlemise ning nüüdisaegse kirjaliku suhtlemise aluseid.

Matemaatika-, loodusteaduste- ja tehnoloogiaalane pädevus. Teabetekstide põhjal arendatakse oskust lugeda teabegraafikat või muul viisil visuaalselt esitatud infot, leida arvandmeid, õpitakse leitud infot analüüsima, sõnalise teabega seostama ning tõlgendama. Vanemates tekstides kasutatud mõõtühikute teisendamise kaudu edendatakse arvutusoskust. Õpitakse eristama teaduslikku teavet ilukirjandus- ja aimateabest. Õpitakse kasutama tehnoloogilisi abivahendeid tekste luues, korrigeerides ning esitades.

Ettevõtlikkuspädevus. Ettevõtlikkuse ning vastutustunde kujunemist toetatakse nii meedia- ja kirjandustekstidest kui ka õpilaste igapäevaelust lähtuvate eakohaste probleemide arutamise, seisukohavõtu ja lahenduste otsimisega nii keele- ja kirjandustundides kui ka loovtöodes. Ettevõtlikkuspädevuse kujunemist soodustab õpilaste osalemine projektides, mis eeldavad õpilaste omaalgatust ja aktiivsust ning keele- ja kirjandusteadmiste rakendamist ning täiendamist eri allikaist. (*Ibid.*)

Lisaks pädevuste arendamisele tuleb õppetöös tähelepanu pöörata ka riiklikes õppekavades kirjeldatud läbivatele teemadele. Mõeldud eelkõige lõimingu vahendiks, on läbivad teemad aineülesed ja ühiskonnas olulised teemad, mis võimaldavad luua ettekujutuse ühiskonna kui terviku arengust, toetades õpilase suutlikkust oma teadmisi erinevates olukordades rakendada. Õppekavas ettenähtud läbivad teemad on:

1. **elukestev õpe ja karjääri planeerimine** – taotletakse õpilase kujunemist isiksuseks, kes on valmis õppima kogu elu, täitma erinevaid rolle muutuvast õpi-,

elu- ja töökeskkonnas ning kujundama oma elu teadlike otsuste kaudu, sealhulgas tegema mõistlikke kutsevalikuid;

2. **keskkond ja jätkusuutlik areng** – taotletakse õpilase kujunemist sotsiaalselt aktiivseks, vastutustundlikuks ja keskkonnateadlikuks inimeseks, kes hoiab ja kaitseb keskkonda ning väärtustades jätkusuutlikkust, on valmis leidma lahendusi keskkonna- ja inimarengu küsimustele;
3. **kodanikualgatus ja ettevõtlikkus** – taotletakse õpilase kujunemist aktiivseks ning vastutustundlikuks kogukonna- ja ühiskonnaliikmeks, kes mõistab ühiskonna toimimise põhimõtteid ja mehhanisme ning kodanikualgatuse tähtsust, tunneb end ühiskonnaliikmena ning toetub oma tegevuses riigi kultuurilistele traditsioonidele ja arengusuundadele;
4. **kultuuriline identiteet** – taotletakse õpilase kujunemist kultuuriteadlikuks inimeseks, kes mõistab kultuuri osa inimeste mõtte- ja käitumistaadi kujundajana ning kultuuride muutumist ajaloo vältel, kellel on ettekujutus kultuuride mitmekesisusest ja kultuuriga määratud elupraktikate eripärast ning kes väärtustab omakultuuri ja kultuurilist mitmekesisust ning on kultuuriliselt salliv ja koostööaldis;
5. **teabekeskkond** – taotletakse õpilase kujunemist teabeteadlikuks inimeseks, kes tajub ja teadvustab ümbritsevat teabekeskkonda, suudab seda kriitiliselt analüüsida ning toimida selles oma eesmärkide ja ühiskonnas omaksvõetud kommunikatsioonieetika järgi;
6. **tehnoloogia ja innovatsioon** – taotletakse õpilase kujunemist uuendusaltiks ja nüüdisaegseid tehnoloogiaid eesmärgipäraselt kasutada oskavaks inimeseks, kes tuleb toime kiiresti muutuvast tehnoloogilises elu-, õpi- ja töökeskkonnas;
7. **tervis ja ohutus** – taotletakse õpilase kujunemist vaimselt, emotsionaalselt, sotsiaalselt ja füüsiliselt terveks ühiskonnaliikmeks, kes on võimeline järgima tervislikku eluviisi, käituma turvaliselt ning osalema tervist edendava keskkonna kujundamises;
8. **väärtused ja kõlblus** – taotletakse õpilase kujunemist kõlbliselt arenenud inimeseks, kes tunneb ühiskonnas üldtunnustatud väärtusi ja kõlbluspõhimõtteid, järgib neid koolis ja väljaspool kooli, ei jää ükskõikseks, kui neid eiratakse, ning sekkub vajaduse korral oma võimaluste piires. (*Ibid.*)

Gümnaasiumi riiklikus õppekavas on muuhulgas välja toodud põhimõte, et Eesti kool seisab eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimise ning arengu eest (*Ibid.*) Epp Annus nimetab keelt, ajalugu ja kultuuri rahvusliku identiteedi kolmeks peamiseks alustoeiks (Annus 2000: 10). Bernt Gustavsson hindab rahvustunnet kui inimese sisemise harmoonia ja kuuluvustunde alust (2000: 16). Kirjanduseõpe sisaldab nii keelt, kultuuri kui ka ajalugu ning pakub õpilastele hulgaliselt võimalusi samastumiseks, mõistes nii paremini ka iseennast ja ümbritsevat keskkonda.

2. Luule õppimine ja õpetamine

Lapsi köidab luule ja rütmidega mängimine algklassideni. Esimese kooliastme lapsed lähtuvad neile huvitavatest rütmidest ning luuletuste tavalisemateks tegelasteks on loomad. Viiendas ja kuuendas klassis kirjutatakse loodusest, seitsmendas-kaheksandas armastusest. Hiljem suurem osa inimesi aga loobub luuletamisest. (Perfect 1999: 728) Töö autori hinnangul loobutakse ka luule lugemisest.

Kathy A. Perfect on pannud oma artiklisse õppijalt saadud tagasiside luule positiivsete omadustega. Nii nõustub artikli autor väidetega, et luule lugemine:

- võib anda väga rõõmuküllase ja tänuväärse kogemuse;
- kasvatab armastust keele kõla ja jõu vastu ning paneb neid rohkem hindama;
- aitab lugejal näha erinevaid vaatepunkte, mõista ennast ja teisi ning suhestuda üldinimliku kogemusega;
- on sobiv alamotiveeritud lugejale;
- sobitub kõigega, mis õppekavas on, parandab mõtlemisvõimet ning analüüsioskust. (Perfect 1999: 728)

Ometi tekib paljudes inimestes hirm ja aukartus luule kui millegi keerulise ja kõrge ees – tekib luulepelgus.

2.1. Luulepelgus

Kooli kontekstis on luulepelgus nii õpetajatel kui ka õpilastel. Nõutust ja ettevaatlikkust tekitab luule proosast erinev ülesehitus ja sõnakasutus, mis on tihe ja kokkusurutud. Selle asemel, et läheneda luulele kui elamuse allikale, püütakse koolides leida luuletekstide ühte ja õiget tähendust, mida üldjuhul sellisena ei eksisteerigi ning mida õpilased tajutuvad kui õpetaja arvamust. Samuti teeb luulega suhestumise raskemaks luule autorite pidamine „ebamaisteks geeniusteks“ ning nende n-ö pjedestaalile asetamine. Seejuures kehtib reegel – kui õpetaja on ebakindel ning entusiasmita, ei suuda ta ka oma õpilastes huvi ja elevust tekitada ning õpilases kinnistub arusaam luulest kui millestki sügavast ja arusaamatust. (Org 2002: 34; Perfect 1999: 732; Raymond 2014: 251)

Cai Svensson viis 1980. aastatel Rootsi lastega läbi uuringu, milles soovis teada, kuidas 11–18 aastat vanad lapsed erinevaid tekste tõlgendavad. Svensson jõudis järeldusele, et vanemad lapsed on omandanud kindla hoiaku tekstide suhtes, mis näivad olevat luulevormis. Nad on veendunud, et luule sisaldab varjatud sõnumit ning lugeja ülesanne on see üles leida. Selline mõtteviis sisendatakse lastesse koolis ning see tuleb täiskasvanuikka kaasa, olles lõpuks valdav arusaam kogu ühiskonnas – „tõlgendamisühiskonnas“. (Säljö 2003: 215)

Põhjustena, miks õpetajad sageli jätavad luule võimalikult palju õppetegevustest välja, toob Kathy A. Perfect (1999: 731) välja hirmu, ebakindluse oma teadmiste ja kasutatavate meetodite suhtes, isikliku negatiivse koolikogemuse, kohustuse keskenduda lugemisoskuse õpetamisele ning kartus üleanalüüsimise ja ületõlgendamise ees.

2.2. Luule tõlgendamine

Andrus Org (2002) leiab, et luule tõlgendamisel peab kõige olulisem olema õpilase arvamus. Hoolimata sellest, et õpetajal on rohkem teadmisi ja tekstide tõlgendamise kogemusi. Õpetaja ei tohiks oma arvamust peale suruda, vaid aitama hoopis õpilasel oma nägemus leida, sõnastada ja põhjendada. Õpilasele peaks luule lugemisest ja selle üle arutlemisest jääma positiivne emotsioon. „Luuletus ei ole mõistus, mille võti on õpetaja käes.“ (Org 2002: 37) Leo Villand (1971: 8) ütleb, et kirjandustundides kasutatakse liigselt ja meelevaldselt kirjandusteaduse meetodeid, mis tingib iga teose kindla šablooni järgi käsitlemise, õppijate huvide mitteamestamise ja dotseeriva õpetamise. Lähtuda tuleks hoopis arusaamast, et luule räägib sageli inimlikest seisunditest ja kogemustest ning on sellisena sild lugeja ja autori ning lugeja ja teiste inimeste vahel (Perfect 1999: 729). Olulised on õpilase esmased muljed, tunded ja mõtted peale teksti esmakordset läbilugemist ning nendest peaks õpetaja teksti analüüsimist alustama (Org 2010: 37; Villand 1971: 10).

Õpilasest lähtumine ei jäta kõrvale, et ilukirjanduslikel tekstidel, sealhulgas luuletekstidel, on mitmemõõtmelisus ja alltekstid. Tekstid sisaldavad sõnumeid ning nende tõlgendamine eeldab siiski piisaval määral sotsialiseerumist ning autori lähtekohtadeks olnud seisukohtade ja argumentide tajumist. Õpilase võime sellega

toime tulla sõltub tema huvist teksti vastu, varasematest teadmistest ja isiklikust tähenduste loomise viisist, millele lisanduvad alati ka situatiivsed tingimused. (Säljö 2003: 210; Villand 1971: 4) Kõige tähtsam on vältida mõistet „vale vastus“ ning jätta igale õpilasele õigus oma avamusele ja mõtetele. Õpetaja ülesanne on suunata õpilast nägema erinevaid tõlgendusvõimalusi ning rõhutada esitatud seisukohtade põhjendamise vajalikkust.

„.. luule loob pilte, meeleolusid ja võib küll tugevdada rahvustunnet, aga mitte luua identiteeti, vähemalt mitte ilma narratiivse kõrvalabita. Identiteet vajab laiemat aluspinda, kas või algelist lugu, mida siis luulepildid rõhutavad ja kinnitavad“ (Annus 2000: 10). Richard C. Raymond (2014: 280) teeb samuti oma kirjanduskursuse kogemusest Kosovos järelduse, et tekstid, sealhulgas luuletekstid, ei anna sealsetele noortele lihtsaid vastuseid, kuid annavad võib-olla võimaluse näha avaramat pilti ning seeläbi korrigeerida oma seisukohti.

2.3. Luule õpetamise meetodid

Ükskõik mille õpetamiseks meetodeid valides peaks õpetaja Reet Valgmaa ja Erle Nõmme (2008: 70) näpunäidete kohaselt esitama rea küsimusi:

- kas meetod on õpetatava jaoks sobilik;
- kas meetod on õppijate jaoks sobilik;
- kas meetodi kasutamise jaoks on olemas vajalikud tingimused;
- kas ma oskan meetodit maksimaalse tulemuslikkusega rakendada;
- kas meetod sobib minu stiiliga;
- kas olen küsinud meetodi kohta ka õppijate arvamust;
- mida pean tegema, et meetodi kasutamine oleks võimalikult tõhus?

Erinevate meetodite kasutamine ei tohi olla eesmärk omaette. Soov muuta õppimine huvitavamaks kätkeb endas ohtu, et õpetamine muutub ühelt meetodilt teisele hüppamiseks. Oluline on lähtuda õpetatavast ning leida sobivad meetodid, mitte vastupidi.

Andrus Org (2007) on kirjeldanud Willem de Moori järgi kahte luuleõpetuse paradigmat. Esiteks autorikeskne lähenemine, mis kujutab endast modernistlikku ehk

„tekstiuurimuslikku“ õpetamispaktikat. Viimase järgi on autor aga geenius, kellelt on palju õppida. Olulised vaatlusprintsiihid on kirjanduslooline, kronoloogiline ja „autori tekstile“ orienteeritud vaatlusprintsiih. Paradigmat iseloomustab vajadus kirjandusliku mõistmiseni jõudmise järele ja kasutatavate õppevormide ühekülgusus (näiteks lugemine, analüüsimine, kirjutamine). (2007: 35)

Teiseks paradigmaks on lugejakeskne lähenemine. See on postmodernistlik ehk „tekstikogemuslik“ õpetamispraktika, kus lugeja on teksti kaasautor. Vaatlusprintsiihideks on tekstikeskne ehk poeetiline, temaatiline või žanriline ja nn lugeja tekstile orienteeritud vaatlusprintsiih. Lugejakeskne luuleõpetus taotleb kognitiivseid elamusi ning võimaldab avatud-loovat tõlgendamist. Paradigmaga käib kaasa õppevormide mitmekülgusus (näiteks vestlus, arutelu, rollimäng, etlemine, dramatiseeritud montaažid, luulekavad, -konkursid, -teater). (*Ibid.*)

Tänapäevane luuleõpetus koolis peaks lähtuma pigem lugejakesksest lähenemisest. See vähendab luulepelgust ning annab õpilasele võimaluse loetuga suhestuda. Näiteks palus Richard C. Raymond oma Kosovo õpilasi kirjutada luuletusele isast oma isiklik kommentaar. Ülesande eesmärk oli ennekõike just vähendada luule n-ö akadeemilisust ja muuta seda personaalsemaks. (2014: 260)

Kathy A. Perfect (1999: 729) toob välja, et luule aitab lastel näha neile tavapäraseid asju ja kogemusi teisest vaatepunktist. Selle eelduseks on õppijatele pakutava kirjavara mitmekesisus nii žanri ja stiili kui ka meeleolude, teemade ja kunstivõtete poolest (Villard 1971: 12). Ka erinevad lähenemised, ülesanded ja õppetegevused aitavad tekstidest rohkem õppida ning samal ajal ka tähelepanu ja huvi äratada. Kasulik on meeles pidada, et „mida rohkem meeleelundeid on õppeprotsessi lülitatud, seda tõhusam on teadmiste omandamine“ (Õunapuu 2003: 66).

Luule õpetamine peaks endas sisaldama ka katseid ise luulet kirjutada (Org 2002: 37). Kuna luule on autori väga isiklik vastus maailmale ja suhestub seetõttu ka lugejaga isiklikul pinnal, siis soovivad luulega sina-sõbraks saanud õpilased enamasti ka ise luule kirjutamist proovida (Perfect 1999: 735).

3. Lõiming

Lõiming kooli kontekstis on õppeainete või nende mingite osade teineteisega sidumine õppe tõhustamise eesmärgil. Lõimitud õpe pole uus idee. Näiteks Johannes Käis rääkis juba 1935. aastal õpilaste raskustest seoses ühelt teemalt teisele hüppava õppekavaga ning soovitas aineõpetajate vahelist koostööd selle probleemi leevendamiseks (Kuusk 2010: 42). Täna on lõiming aga veelgi aktuaalsem ning sellele on eraldi tähelepanu pööratud ka uues riiklikus õppekavas (GRÕK; PRÕK). Tohtu, pidev infovoog teeb võimatuks kõik eluks vajalik „ära õppida“ ning vaba juurdepääs erinevale teabele lõhub õppeprotsessi kindlat järjestust. Selle lõpptulemus on aga sageli see, et õpilased teavad hulgaliselt erinevaid fakte, kuid neil puuduvad seosed ja oskus teadmisi kasutada. Lõiming annab laias laastus kaks võimalust: esiteks aitab lõimitud õpe mõtestada ja süstematiseerida õpilaste erinevaid teadmisi ning teiseks aitab kujundada üldisemaid pädevusi ja õpetada olulisi aineteüleseid teemasid. (Kuusk 2010: 8; Luisk 2010: 366; Org 2010: 123; Turk jt 2007: 402)

Lõiming võib olla sisemine ja väline. Väline lõiming on õppekava koostajate ja õpetajate teadlik tegevus õppekavade koostamisel ja rakendamisel. See tähendab püüet erinevaid õppeaineid omavahel ja üldiste põhimõtetega seostades luua terviklik õpe. Välisel lõimingul on kaks võimalikku tasandit: vertikaalne ja horisontaalne. Vertikaalne lõiming on ainesisene ning taotleb tervikpildi saamist läbi pideva kordamise ning järkjärgulise käsitluste laiendamise ja süvendamise. Horisontaalne lõiming tähistab aineülest lõimingut ehk teiste õppeainete, üldpädevuste või läbivate teemadega lõimimist. Välise lõimingu eesmärk on toetada sisemist lõimingut, mis tähendab õpilase poolt erinevate seoste loomist tema enda peas. (Kuusk 2010: 21)

Tiina Kuusk on kogumikus „Lõiming. Lõimingu võimalusi põhikooli õppekavas“ (2010) välja toonud viis erinevat lõiminguviisi.

- 1) ainetevahelised seosed, mille all autor mõistab erinevate õppeainete õppesisu elementide seostamist;
- 2) ajaline kooskõlastamine, mille puhul õpetatakse üksteist toetavaid teemasid kahes iseseisvas aines ajaliselt paralleelselt;
- 3) ainete kombineerimine, mis tähendab soovi luua mitme õppeaine vahel ja sees terviklikke, erinevate õppedistsipliinide põhivara integreerivaid käsitlusi;

- 4) teemakeskne lõiming, mis eeldab ühele teemale keskendudes erinevatest õppeainetest pärinevate teadmiste kasutamist, näiteks õpilasuuringud;
- 5) interdistsiplinaarne lõiming, mis tähendab koostööd üksteisest teatud tunnuste alusel lahutatud teadusharude vahel. Näiteks teabe otsimise ja leidmise oskuse arendamine kõikides õppeainetes. (Kuusk 2010: 30–58)

Uuringud näitavad, et lõimitud õppel võib olla õpilaste edasijõudmisele positiivne mõju ning seda eelkõige humanitaarainetes (Turk jt 2007: 397). Tiit Lukki (2001) toob oma raamatus „Loodusõpe kui süsteem“ samuti välja õpetajate koostöö olulisuse, toetamaks vastastikku erinevaid õppeaineid, ning seostuvate teemade sünkroniseerimiseks. Ta nimetab seda „ühtse laine meetodiks“ ning leiab, et „.. ühtse laine õppestiil loob tervikliku mõttemustri justkui iseenesest“ (Lukki 2001: 135, 136). Emakeeletundidesse lõiminguks valitud tekstid peaksid olema erinevatest valdkondadest, millega tavapärasel keeletunnis ehk kokku ei puutu, et laiendada õpilaste silmaringi ja rikastada sõnavara. Luuletekstide kasutamine sellisel eesmärgil on õpilastele lisaks uus ja huvitav ning seega julgustav ja motiveeriv (Maansoo 2005: 52; Vardell 2014: 30; Özen, Mohammadzadeh 2012: 60).

Lõiming ei tohi aga muutuda asjaks iseeneses. Läbimõeldu ja eesmärgistatuna aitab lõimimine mitmete õpitulemuste saavutamisele ja sisemisele lõimimisele palju kaasa. Andrus Org soovib mitte unustada lõimimise juures ka üldisemaid õpetamispõhimõtteid, nagu terviku-, aktiivsus-, kogemus- ja funktsionaalsuspõhimõte, ning kasutada erinevaid infoedastamise viise, et tõhustada veelgi õpilase sisemist lõimingut. „Kui õpilane kasutab õpitut uutes seostes või olukordades, kujundab omapoolse suhtumise teemasse või probleemi, täiustab või muudab oma seniseid arusaamu, leiab neile alternatiive, võrdleb enda teadmisi, mõtteid ja kogemusi teiste õppijate omadega, siis näitabki see sisemise lõimingu olemasolu“ (2010: 103).

3.1. Kontsentriiline lähenemine

Andrus Org defineerib kontsentriilise kirjanduse õptuse järgmiselt: see „tähendab lähenemisviisi, mille puhul käsitletakse kõrvutavalt kirjandusteoseid (sh luuletusi,

proosa- või draamakatkendeid), mis on omavahel seotud näiteks temaatiliselt, kujunditehniliselt, stiililiselt, vormiliselt, žanriliselt, ajaliselt või muu printsiibi alusel (PKAV 2015). Samas võib kõik loetletud printsiibid ümber nimetada teemadeks ehk teemaks võib olla sügis või täiskasvanuks saamine, kuid sama edukalt ka näiteks haiku, peegel kui kujund või 1980. aastate lõpu kirjandus. Oskuslikult valitud tekstid annavad iga teema puhul võimaluse analüüsiks ja võrdluseks – paralleelide tõmbamiseks ning erinevuste märkamiseks. Milles siis seisneb erinevus teemapõhise ja kontsentrilise lähenemise vahel?

Teemapõhine lähenemine tähendab loogilist lineaarset liikumist ühelt teadmislalt teisele. Kirjanduses võiks see tähendada näiteks Anton Hansen Tammsaare romaani „Tõde ja õigus“ erinevate osade lugemist ja käsitlemist vastavalt nende järjekorranumbritele. Teosed on omavahel seotud ning nende käsitlemisel liigutakse osa osalt edasi. Tagasipöördumist on ainult nii palju, kui Tammsaare ise seda oma teosesse on pannud, näiteks vana Andrese mõtisklused minevikust viimastes osades. Kontsentriiline ehk spiraalne lähenemine tähendab täienenud teadmiste ja arusaamadega alguspunkti naasmist. Tavapäraselt mõistetakse kontsentrilise õppe all eesti koolides juba tavapäraselt aineõppe praktikat, kus aasta aastalt süvendatakse ja laiendatakse ühtesid ja samu teadmisi, korrates samal ajal varemõpitud. Kirjanduseõppes on samasugune spiraalne lähenemine võimalik teoreetiliste teadmiste omandamisel.

Sarnasel kuid kiirendatud põhimõttel on Andrus Org ülesehitanud ka võrdleva ja kontsentrilise kirjanduse õppe, mille abil käsitletakse erinevaid tekste. Mistahes alustel võrdluse võetud tekstid on lähtekohaks. Tekstide analüüsimisest ja võrdlemisest tulenevad uued teadmised ja arusaamad nii kogu kontsentri kui ka iga teksti kohta üksikult. Schlick Noe ütleb, et „efektiivne temaatiline üksus loob keeruka võrgustiku suhetest ja tähendustest, mis tõstab õpetaja ja õpilased mõtlemise, tunnetuse ja mõistmise kõrgemale tasandile. Tänu sellele püsivad sügavamad tähendused meeles veel ka siis, kui üksikud faktid on juba ununenud“ (Schlick Noe 2005: 1). Seega ei saa õpilased võrdlev-kontsentrilisest õppes mitte ainult uusi teadmisi, vaid sellisel moel materjalide läbitöötamine aitab teadmistel ka kinnistuda.

Ühise mõtteka, õpilasi kõnetava ja eesmärgistatud kontsentri leidmise hõlbustamiseks tuleks vastata viiele küsimusele: 1) kas teema seostub oluliste eluliste mõistetega – näiteks identiteet, arenemine, kasvamine, iseseisvus, vaprus, eneseusk

vmt; 2) kas kontsenter on aktuaalne just selle grupi jaoks, kellele õppeelementi planeeritakse; 3) kas teema baseerub olulistel üldistustel; 4) kas teema sobitub õppekavaga, regiooni omapäradega; 5) kas teema on lõimitav ka teiste õppeainetega (Schlick Noe 2005: 3).

3.2. Kirjandusõpetuse ja ajalooõpetuse lõimimine

Ajalool ja kirjandusel on suur ühisosa. Kirjandusteosed vajavad aja(loo)list määratlust nii oma sisule, kirjutamis- kui ka lugemisajale. Vastavate perioodide, kultuuride ja inimeste mõistmisel on vajalik rakendada ajalooteadmisi. Ajalooõpetus ootab õpilastelt oskust tekste analüüsida, kriitiliselt hinnata ja ka ise tekste luua – teemad, mida käsitletakse kirjandus- ja eesti keele õpetuses. Sellelt pinnalt on nende kahe õppeaine lõimimiseks palju võimalusi.

„Tõlgendavas hermeneutilises perspektiivis sõltub inimese arusaamine välisilmast traditsioonist, millesse ta sünnib. .. See tähendab, et ajaloo, teksti, mälestusmärgi või kunstiteose tõlgendamine on erinev sõltuvalt ajast, ühiskondlikest tavadest ja ajaloolisest kontekstist“ (Gustavsson 2000: 63). Ülle Luisk ütleb eesti kooli ajalooõpetusest rääkides: „Kaasaegse ajaloohariduse peamine eesmärk on kujundada noori, kes on suutelised analüüsima ja mõistma maailma, milles nad elavad, ning tunnevad asjaolusid ja sündmusi, mis seda maailma on kujundanud. Teisisõnu, mineviku käsitlemisel võetakse arvesse, mida vajab õpilane tänase päeva ja tuleviku mõtestamiseks ning vastupidi – tänases päevas kogetu mõjutab õpilase ajalooteadvuse kujunemist“ (Luisk 2010: 361).

Lõimimine muudab õppimise huvitavamaks, motiveerib õpilasi, aitab paremini õpitavat meelde jätta, näitab erinevaid vaatepunkte ja julgustab neid ka ise leidma ning arendab kriitilist ja loovat mõtlemist. Kirjandus ajalooõpetuses on hea moodus selliste minevikuhälte sissetoomiseks, millest tavaliselt ajalookursusel ei räägita, näiteks vähemused, naised vm. (Turk jt 2007: 397) Kui Ülle Luisk (2010: 363) väidab, et ajalooõpetajate hinnangul ei taju õpilased hästi ajatelge, siis kirjandusega lõimimine sunnib seda oskust praktikas rakendama ja arendama. Samuti on tema hinnangul oluline tegeleda lõimingu osana väärtuskasvatusega, milleks mõlemad ained iseseisvaltki palju võimalusi annavad.

Turk jt (2007) kirjeldavad oma artiklis viit strateegiat kirjanduse kasutamiseks ajalooõpetuses ehk lähtepunkti, mille alusel kahte ainet võiks lõimida. Lisan omaltpoolt tekstide näiteid, mis oleksid kasutatavad Eesti koolides.

Ajastust lähtumine. Ajastu võib siinkohal tähendada nii aega, milles tekst kirjutati, aega, mida tekst kujutab, kui ka aega, milles seda loetakse. (Turk jt 2007: 398) Näiteks

Viivi Luige „Seitsmes rahukevad“, mis kujutab teise maailmasõja järgset Eesti külaühiskonda läbi lapse kogemuse. Teos annab pildi 1950. aasta eluolust ja hirmudest. Samas on raamat ilmunud 1985. aastal ning on võimalik arutleda selle üle, kuidas perspektiiv võib olla teost kujundanud ning kui palju mõistavad teksti 2010. aastate lugejad.

Teemapõhine lähenemine. Teema leitakse ajalookursusest, selleks võib olla ajastu või mõni muu ajalookategooria, ja leitakse selle käsitlemise toetamiseks vastav kirjandus. (Turk jt 2007: 398) Näiteks Napoleoni sõdu ja lüüasaamist saab siduda Lev Tolstoi raamatutega „Sõda ja rahu“. Raamat on tervikteosena väga mahukas, kuid sellest võib lugeda katkendeid, mis kujutavad näiteks lahinguid (Borodino lahing 1812 vm) või väga ilmekalt Vene rahva elu 19. sajandi alguses.

Kesksetest küsimustest lähtumine. Lõimimine algab üldise olulise küsimusega, mille käsitlemiseks valitakse tekstid. (Turk jt 2007: 398) Näiteks võib küsida, kes on Eesti kangelapsed? Selle küsimusega on seotav „Kalevipoeg“, Eduard Bornhöhe „Tasuja“, Eduard Vilde „Mahtra sõda“, aga ka Hans Leberechti „Valgus Koordis“ vmt.

Identiteedist lähtumine. Keskendutakse ühele isikule või inimgrupile ja valitakse kirjandust, mis aitab mõista nende identiteeti. (Turk jt 2007: 399) Näiteks Andreas Kalkuni ja Vahur Aabramsi koostatud „Seto naise elolaulu'. Antoloogia“, mis sisaldab 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses sündinud seto naiste eluloolisi laulutekste.

Kirjandusel baseerumine. Lähtekohaks on loetud tekst ja vaadeldakse selle aspekte. (Turk jt 2007: 399) Siinkohal on kasutatavad kõik tekstid, mis sisaldavad mingitki ajaloolist mõõdet. Põhikooli riiklikust õppekavast võib näiteks tuua Erich Maria Remarque'i „Läänerindel muutuseta“.

Kirjanduse ja ajaloo lõimitud õppes tuleks tähelepanu pöörata veel ühele aspektile: käsitletav tekst ei tohiks jääda kunagi ainsaks allikaks. Ülle Luisk (2010: 361) nimetab üheks tänapäeva ajalooõppe olulisemaks seisukohaks seda, et ajalugu on alati konstrueeritud valikutest ja perspektiivist lähtuvalt. Seega tuleb ajalugu õpetades võimaldada allikate dialoogi, et õpilased mõistaksid lõpliku tõe puudumist ja oskaksid kriitiliselt suhtuda erinevatesse vaatenurkadesse (Turk jt 2007: 397).

5. Õpetajakonspektid

„Valikkursuse „Kirjandus ja ühiskond“ eesmärk on asetada kirjandusteosed konkreetsemasse ühiskondlik-kultuurilisse, sealhulgas poliitilisse ja mõttevoolulisse konteksti: keskmes on kõik see, mis kirjandust ümbritseb ning inspireerib. Kirjandust vaadeldakse ühiskonnaolude taustal, kus tähtsat rolli mängivad ajastu olulisemad ideed ja suundumused, mis tingivad kirjanduse temaatika ning vormi.“ (Org 2012) Siinsesse töösse valitud tekstid annavad väga palju võimalusi ühiskondlike ja kultuuriliste seoste leidmiseks ja analüüsiks. Hea ja efektiivne meetod selleks on suuline arutelu klassis, kus õpetaja on teejuhiks ja kommenteerijaks ning õpilased mõtlevad ja arutlevad loetud tekstide üle. Samas oleks ainult suuline arutlemine liialt ühekülgne ning selles töös on välja pakutud ka käsitletud tekstide põhjal loodud ülesanded, mida tundides saab kasutada.

Käesolev peatükk jagatud kolmeks alapeatükiks, millest igaüks on vastava pealkirjaga õppelemendi õpetajakonspekt. Kõik kasutatud tekstid on lisatud nummerdatutena töö lõppu. Õppeelementidesse ülesandeid luues on mõeldud õppelemendi terviklikkusele, kuid samas on nii tekstide kui ülesannete alusarvuks võetud kolm, mis on töö autori subjektiivne otsus. Õpetajakonspektid koondavad andmeid tekstide ilmunise kohta, luuletuste töö teemast lähtuvat analüüsi, ülesannete kirjeldusi, ülesannete lahendamise võimalusi, nende loomise eesmärgi ning soovitavaid õpitulemusi. Iga õpetajakonspekt koos vastava lisaga on praktiliselt kasutatav ega nõua täiendavat uurimistööd või materjalide otsimist.

5.1. Eesti ja eestlased läbi aja

Õppelement „Eesti ja eestlased läbi aja“ käsitleb Eesti ajaloo üldisemaid ülevaateid luules. Töösse on valitud kolm vastavasisulist teksti: Peep Ilmeti „Taandujad“, Märt Avandi, Ott Sepa ja Õ-fraktsiooni „Olla eestlane on halb (Kannatame ära!)“ ning Paul-Eerik Rummo „kohates igapäev ilmsi...“ kogust „Saatja aadress ja teised luuletused 1968–1972“, milles tekst on osa tsüklist „Saatja aadress“. Tekstide valiku määras paljude Eesti ajaloo oluliste momentide kujutamine, samas erinev lähenemine ning ka

tekstide ilmumisaegade seos luuletuste põhiideede ning kujundikasutusega. Valdkonnaraamatus soovitatud Rummo tekst on kõrvutatud tänapäeva õpilast enam kõnetavate lugudega, mis mõlemad on ka viisistatud. „Taandujad“ loob seose üldlaulupeoga ning „Olla eestlane...“ on küll huumorivõtmes, kuid tegelikult tõsise sõnumiga. Valiku eesmärk on õpilasi motiveerida, pakkudes huvitavaid tekste ning näidata tuttavat uue nurga alt.

Õppelement lõimib lisaks kirjanduseõpetusele ja ajalooõpetusele ka eesti keelt (arvustuse kirjutamine), muusikaõpetust (erinevate muusikapalade kuulamine, üldlaulupidu) ja kunstiõpetust (ajatelje kujundamine). Samuti põimuvad õppeelemendiga mitu läbivat teemat: kultuuriline identiteet, väärtused ja kõlblus, teabekeskond, tehnoloogia ja innovatsioon, aga ka kodanikualgatus ja ettevõtlikkus. Tekstide käsitlemine arendab kõiki õppekavas väljatoodud üldpädevusi, välja arvatud matemaatika-, loodusteaduste- ja tehnoloogiaalane pädevus.

„**Taandujad**“ (lisa 1, 1. tekst) ilmus esmakordselt kakskeelses kogus „Linnamägi tuulte vallas. A Drumlin in the Wind“ 1989. aastal, kuid laiemale lugejaskonnale sai luuletus tuttavaks 1990. aasta kogust „Mõraseks mõistetud meel“. 2014. aastal esitasid ühendsegakoorid XXVI üldlaulupeol sama tekstiga laulu „Taandujad“, millele on viisi kirjutanud Erkki-Sven Tüür. Eelkõige laulupeo ettevalmistustega seoses tekkis meedias „Taandujad“ teksti üle elav arutelu, kus arvamused jagunesid laias laastus kaheks: 1) eestlased ei taandu enam ning sellest laulmine üldlaulupeol on kohatu (lisa 1, 2. tekst); 2) lauljate jaoks keeruline lugu on esitamist väärt ning pigem esitab küsimuse eestlaste kestmajäämise kohta, mitte ei sedasta jätkuvat taandumist (lisa 1, 3. tekst). Peep Ilmet vastas tekkinud poleemikale artikliga (lisa 1, 4. tekst), kus ta rida-realt selgitab oma luuletuse mõtet ja tagamaid.

Õppeelemendi kokkuvõttes osas saab kasutada lõiku televisioonikanali Kanal2 saatest „Ärapanija“ (2014), kus saatejuhid Mart Juur ja Ott Sepp pakkusid omapoolse lahenduse probleemile, et „Taandujate“ laul on liiga masendav ja allaandliku alatooniga. Nad esitasid teksti Debora Vaarandi sõnadele Raimond Valgre poolt kirjutatud loo „Saaremaa valss“ viisiga („Ärapanija“: 20.38). Ühest küljest on see lihtsalt vaimukas huumor, sest sõnad ja viis klappivad ideaalselt ning viisi meeolelu Erkki-Sven Tüüri loomingu omast oluliselt helgem. Teisalt on see saatejuhtide seisukohavõtt – meedias

lahvatanud poleemika on kohatu ning teksti juures n-ö tähenärimine lapsik.

„Olla eestlane on halb (Kannatame ära!)“ (lisa 1, 5. tekst) on 2012. aasta aastalõpu sketšisaate „Tujurikkuja“ jaoks tehtud laulu tekst. Käesolevas töös on kasutatud sellest ainult räpi osa, mida esitab Ott Sepp. Tekst on loetelu paljudest kannatustest, mis eestlastel on tulnud aja jooksul üle elada, kuid need esitatakse irooniaga, sest eestlaste harjumus rasket minevikku oma ajaloodiskursuses pidevalt rõhutada on tänases päevas kohati ülearune ning pigem enesehaletsus või -õigustus.

Esimese katse avaldada **„Saatja aadress ja teised luuletused 1968–1972“** käsikirja tegi Paul-Eerik Rummo juba 1972. aastal, kohe peale selle valmimist. Seda aga keelduti avaldamast, sest nõukogudeaegsele tsensuurile tundusid tekstid ebasobivatena. Esimene võimalus avaldamiseks tuli 1985. aastal, kuid ka siis oli autor sunnitud tegema kärpeid, muudatusi ja väljajätte. Alles 1989. aasta kogus on tekstid kirjas peaaegu nii nagu Rummo nad omal ajal kirjutas – saatesõnas on autor toonud välja vaid paigutuslikud kompromissid, mida tehnilistel põhjustel tuli teha. (Rummo 1989: 111)

Mart Velsker (2002: 104–105) ütleb luulekogust rääkides: „Pealkiri „Saatja aadress“ on ühiskondlikele sidepidamisreeglitele toetuv kohamäärang ja valdav osa kogust tegelebki ühiskondlikult reguleeritud kohal- ja paigalolu kirjeldamisega. - - - Pidevalt viidatakse konkreetsele “siin ja praegu” eksisteerivale ruumile, mis on saanud teravalt poliitilise tähenduse. - - - Ühelt poolt poliitilised sundseisud, teiselt poolt kõiksuslikud sisekaemused, kolmandaks analüütiline hoiak – kõik see annab kokku valdava paigalolu, kus sõnadel on kalduvus ka suured liikumised seisundiks muuta.“

„Kohates igapäev ilmsi...“ (lisa 1, 6. tekst) rõhutab, et minevik on minevik ning inimesed erinevate taustadega. Sageli tekitab see sala-, aga ka avalikku viha. Eesti inimesed peaksid mõistma, et selline olukord on paigalseis ning ühe maa rahvana mürgitab igasuguse taustaga vimm kõiki. Rummo leiab oma luuletuses, et oleks aeg edasi liikuda. „Kohates igapäev ilmsi...“ on justkui jätk tekstile „Olla eestlane...“ ning kutsub eestlasi üles elama tänases päevas ja läinud aegade pärast vihapidamise lõpetama.

Tekstid on ilmunud suurte ajaliste vahedega – „kohates igapäev ilmsi...“ võinuks ilmuda 1972. aastal, „Taandujad“ ilmus 1989. aastal ja „Olla eestlane...“ 2012. aastal. Tekstid on sellises järjestuses järjest hinnangulisemad. Kui esimene on suhteliselt neutraalne ning loetleb erinevaid perioode, mille ideid ja arusaamu erinevad inimesed

võiksid kanda, siis „Olla eestlane...” iroonitseb varjamatult eestlastele omase kannatusi täis ajalookäsitluse üle. Tekstid on jõudnud rahva ette küll teises järjekorras, kuid mõtteliselt võiks just Avandi ja Sepa laulusõnadele järgneda Rummo read sellest, kuidas eestlased võiksid lõpetada minevikus kinniolemise ning vimmapidamise.

„Taandujad“ teeb aga justkui vahekokkuvõtte iseseisvumise künnisel nii meie minevikust, tolleaegsest olevikust kui ka tulevikust. Kuigi nüüd, mõnikümme aastat hiljem, ei taju selles tekstis enam niivõrd tulevikku, kui ikka sedasama olnut. *Uus sõjasõud* paneb inimesed veelkord taanduma, uusi elu- ja töökohti otsima ning *valge laeva* ja *oma saare* ihalus pole samuti mitte niivõrd tulevikku suunatud mõtted, vaid pigem unistused, millele täna on juba käega löödud. Peep Ilmeti enda poolt luuletuse lahtimõtestamiseks viidatud Uku Masingu „Tontide eest taganejate sõdurite laul“ (Masing 2001: 46) annab „valge laeva“ kujundile lisamõõtme – *Pillipuhujad oleme sandid, kellel naist pole, kodu ei last, / ainult sinetav taevasteveer; selg Valgele Laevale mast. / On vaid hõbedast pilvedetriip, selg endale oda ja piik*. Seega on „valge laeva“ mastiks meie endi selg. Unistusi täidame me ise ning pole mõtet loota kellelegi/millelegi kolmandale.

5.1.1. Ülesanne – arvamyslugu (kohandatud Buehl 2001: 106–108)

Sissejuhatuseks ja häälestuseks kuulavad õpilased 2014. aasta üldlaulupeol esitatud laulu „Taandujad“. Enne on õpilastele jagatud „Taandujad“ tekstid, mida nad saavad koos kuulamisega jälgida. Peale kuulamist võib õpetaja küsida õpilastelt, kes nende hulgast laulu- või tantsupeost osa võttis.

Ülesande juhatab sisse arutlus fakti, arvamuse ja väite definitsioonide üle. Õigekeelsussõnaraamatu järgi on fakti sünonüümideks *tõsiasi* või *tõik*, arvamust selgitavad aga *mõte*, *seisukoht* ja *hinnang* (ÕS 2013). Fakti ja arvamuse erinevuste leidmiseks tehakse õpilastega ajurünnak, kus muuhulgas võiksid välja tulla sellised sõnapaarid nagu objektiivne/subjektiivne, hinnaguvaba/hinnanguline, tõestatavus/ebamäärasus. Õpetaja kirjutab kõik pakutud märksõnad tahvlile, samal ajal neid fakti ja arvamuse tunnusteks grupeerides, ning täiendab või esitab suunavaid küsimusi, kui mõni oluline omadus jääb puudu. Nii fakti kui arvamuse kohta tuleb leida ka näiteid (nt: *fakt* – vanima dateeringuga inimasula jäljed Eestis on leitud Pärnumaalt;

arvamus – Pulli asula on vanim inimasula Eestis). Väide on otsustus, milles objekti kohta midagi jaatatakse või eitatakse ning mida iseloomustab tõesuse või vääruse marginaalsus (EE). Seega väide on arvamusloo kontekstis keskne mõte, mille toetamiseks autor esitab fakte ja arvamusi.

Järgmiseks loevad õpilased läbi Margus Laidre ja Anneli Ammase arvamuslood Peep Ilmeti ja Erkki-Sven Tüüri laulu „Taandujad“ kohta. Seejärel leiavad õpilased paarides mõlemast tekstist väited ning faktid ja arvamusel, mida autorid on esitanud. Laidre väidab: „Taandujad“ ütleb, et eestlased on jätkuvalt taandumisteel ning see näitab, et meil pole usku iseendasse, vabadusse ega Eesti riiki. Tekstikatked, mida võiks käsitleda faktidena, on näiteks:

- filmis „Malev“ käiakse Eesti vanemate kärejatel vaenlase tõrjumiseks välja mõte: „Laulame nad oimetuks!“;
- 2014. aasta üldlaulupeol kõlab ühendkooride esituses Erkki-Sven Tüüri muusikal ja Peep Ilmeti sõnadel põhinev pala „Taandujad“;
- see algab ridadega: „Me taandume tuhandeid aastaid, veel otsata pikk on too taandumistee“ ja jätkub: „Kui jälle uus sõjaõud viirastub taevas, siis endile päriseks ihkame saart. Koos randuks, et sinna me valevas laevas, kuid lohtu ei paku suur maailmakaart. Ei põlga me väikseid, ei kadesta suuri, me püsime visalt sel taandumisteel.“

Kõik faktid on kontrollitavad ning viimase puhul tuleb välja ka väike ebatäpsus – tekst algab: „me taandume taandume tuhandeid aastaid“.

Arvamusteks saab pidada järgmisi väljaütlemisi:

- eestlased peavad end laulurahvaks;
- sisult kuulub see rubriiki „surveaja rahvaluulet“;
- Enam kui 20 aastat pärast iseseisvuse taastamist me ikka veel taandume? Kuhu ja kelle eest? Kas nii vähe ongi meis kindlust iseenda tuleviku ees?

Tekstist võetud katked on subjektiivsed ning neile on võimalik vastu vaielda. Samuti pole nende sisu võimalik kontrollida.

Anneli Ammas väidab oma arvamusloos: „Taandujad“ küsib kas eestlased on taandujad või seisame oma maal taandumata. Tekstiosad, mis sisaldavad fakte, on:

- möödunud noortepeol küsis mitukümmend tuhat laulusuud Peeter Volkonski sõnadega ja Siiri Sisaski viisiga: mis maa see on;

- sel korral on peokorraldajad tahtnud rääkida puudutuse ajast;
- luuletaja Peep Ilmeti 1990. aastal kirjutatud «Taandujatest», helilooja Erkki-Sven Tüüri muusikaga.

Kuigi autor on kasutanud värvinguga väljendeid (*laulusuud, on tahtnud rääkida puudutuse ajast*), sisaldavad laused fakte – 2011. aastal toimunud XI noorte laulu- ja tantsupeol osales umbes 28 000 lauljat ja 8 000 tantsijat ning üks esitatud lugudest oli „Mis maa see on?“. Samuti oli 2014. aasta üldlaulu- ja tantsupeo pealkiri „Aja puudutus. Puudutuse aeg“. (Eesti Laulu- ja Tantsupeo SA) Ka selles arvamuses on faktiviga, kuna autor ütleb, et Peep Ilmet kirjutas „Taandujad“ 1990. aastal, kuid tegelikult on luuletus kirjutatud 1980. aastate lõpus ning esmakordselt ilmunud juba 1989. Siit võiks järgneda küsimus õpilastele, kuidas fakte – olgugi, et väikesed – mõjutavad arvamuse retseptiooni (usaldusväarsus). Kas üldse mõjutavad?

Tekstis esitatud arvamused on järgmised:

- laulupidu kipub pisenema suviseks leelotamiseks ja perepeoks;
- tegelikult on see aga imeline areen, kus ühiskonna jaoks olulisi sõnumeid edastada, vastu võtta ja nende üle arutleda;
- kui kogu maailm me ümber on hulluks minemas.

Tekstinäited on hinnangulised ja lähtuvad autori subjektiivsest arvamusest, millele on võimalik vastu vaielda ning mida on raske faktidega tõestada.

Õpilased esitavad kordamööda endi poolt leitud faktid ja arvamused, ühiselt arutletakse selle üle, miks üks või teine just sellesse kategooriasse kuulub. Õpetaja kirjutab õpilaste öeldu tahvlile enne leitud märksõnade alla. Seejärel loevad õpilased Peep Ilmeti artiklit ning kirjutavad oma arvamuse „Taandujate“ kohta. Meedia tekstide põhiliike, sealhulgas arvustuse ülesehitust ja pealkirjastamist, õpitakse põhikooli III kooliastmes, kuid kordamiseks tuleks põhipunktid õpilastega üle rääkida või anda neile kirjalik abimaterjal.

Arvamuslugu on oma olemuselt analüüs, milles autor põhjendab oma arusaama ja seisukohta mingi sündmuse või elunähtuse kohta. Arvamuslugu kirjutatakse igapäevaelu probleemidest, kultuurist, majandusest ja suhetest, suhetest. Kui uudise puhul ei tohi autor oma isiklike kommentaare ega seisukohti avaldada, siis arvamuslugu ehitataksegi üles kirjutaja põhjendatud ja tõendatud väidetele. Arvamuse ülesehitus:

- **sissejuhatus** peab 1) andma lugejale teada, mis on teksti põhiidee ja 2) äratama

lugejas huvi;

- **teema arendus** ehk põhiosa analüüsib probleemi mitmest vaatepunktist ning põhjendab oma seisukohti; esitatud peaks olema nii poolt- kui ka vastuargumente;
- **lõppsõna** võtab põhilised arutluskäigud kokku ning kujundab mingi seisukoha. (Bobõlski, Puksand 2009: 97–100)

Reet Bobõlski ja Helin Puksand (2009: 99) annavad oma 7. klassi õpikus „Peegel“ nõu, kuidas kirjutada arvamislugu:

1. oma teema kohta tuleb koguda materjali ning seda süstematiseerides sõnastada täpselt kirjutatava artikli eesmärk ja põhiväide;
2. järjestada saadud materjal, pöörates tähelepanu konkreetsetele faktidele, mida kirjutamise juures kasutada, ning kirjutada lugu põhijoontes valmis;
3. teksti toimetada ehk vaadata üle sõnastus ja õigekiri (kahtluse korral kasutada ÕSi), kontrollida esitatud tsitaatide ja väidete täpsust ning olema valmis ebavajalikkude maha tõmbama.

Oma arvamislugu kirjutamiseks sõnastavad õpilased esmalt suuliselt väite, mida nad looga põhjendada soovivad. Töös tuleb esitada ja põhjendada oma arvamust ning kasutada selleks vähemalt kolme fakti. Tekst peab olema sidus ja keeleliselt korrektne (vältitakse stiilivigu nagu kõnekeelsus, kordused vmt). Hindamisel võetakse arvesse ka õigekirja korrektsust, kuid kuna see pole töö esmane eesmärk, on maksimaalse tulemuse saavutamiseks lubatud vigade arv suhteliselt suur. Töö pikkus võiks olla kuni üks A4 lehekülg ning see on sobilik ka koduseks ülesandeks.

Soovitavad õpitulemused – õpilane:

- teab ja oskab defineerida mõisteid *fakt*, *arvamus* ja *väide*;
- oskab tekstist leida väite(d), fakti(d) ja arvamuse(d);
- teab Peep Ilmeti luuletust „Taandujad“ ning selle seost 2014. aasta üldlaulupeoga;
- mõistab konkreetse teksti ümber tekkinud poleemikat;
- on lugenud kahte vastandlikku arvamislugu ja autori selgitavat artiklit;
- oskab kriitiliselt lugeda;
- kujundab oma seisukoha, oskab seda sõnastada ja põhjendada;

- oskab kirjutada arvamislugu;
- pöörab tähelepanu oma teksti õigekirjale;
- oskab teha paaristööd.

5.1.2. Ülesanne – ajatelg

Õpilased loevad teksti „kohates igapäev ilmsi...” ning pööravad juba lugedes tähelepanu sellele, missuguseid ajaloosündmusi ja -nähtusi on luuletuses kujutatud. Õpilased jagunevad rühmadesse ning hakkavad tekstis leiduvat ajaloolist infot paberile kirja panema. Iga leitud kild tuleb dateerida ja lühidalt selgitada. Selleks võib kasutada õpilaste endi teadmisi, ajalooõpikuid ja nutiseadmeid.

Tekstides „kohates igapäev ilmsi...” ja „Olla eestlane...” kasutatud mõistete selgitused on valdavalt töö autori ajaloohuvi vili, kuid daatumeid on kontrollitud e-õpikust (Laar, Vahtre 2014) ja Eesti Entsüklopeedia interneti väljaandest (EE). „Kohates igapäev ilmsi...” ajaloomõisted võiks selgitada järgmiselt:

- *nikolai-aega* – Nikolai II valitsemisaeg 1894–1917;
- *ajutise valitsuse ajutisse aega* – Eesti ajutine valitsus (Eesti Vabariigi täidesaatva võimu organ) 24. veebruar 1918 kuni 8. mai 1919;
- *kodusõjas* – kodusõda Venemaal mai 1919 kuni 1920;
- *vabadussõjas* – Eesti Vabadussõda 28. november 1918 kuni 2. veebruar 1920;
- *klassisõjas* – klassisõja mõiste teoreetiliseks taustaks on Karl Marxi võitlevate ühiskonnaklasside jaotamine „saajateks” ja „ilmajääjateks” ning arusaam, et „ilmajääjad” suudavad luua uue võrdse heaoluühiskonna. See tähendab, et ühe riigi erinevatesse ühiskonnakihtidesse kuuluvad inimesed vaenavad üksteist. Nõukogude Liidus tähendas see peamiselt „saajate” klasside süstemaatilist hävitamist. Esimene „ilmajääjate” tõus oli töölisklassi esilekerkimine alates 1905. aasta revolutsioonist.
- *ristiusustamist* – praeguse Läti ja Eesti sihikindel ristiusustamine sai alguse 1186. aastal, mil Breemeni peapiiskop pühitses Meinhardi Lätis asuva Üksküla piiskopiks; jätkus 13. sajandil;
- *enne ja pärast pätsi* – Konstantin Päts oli Eesti Vabariigi president

24.04.1938–17.06.1940;

- *punasel venemaal* – Veebruarirevolutsioon ja Oktoobrirevolutsioon 1917; Nõukogude Liit 1919–1991;
- *suures isamaasõjas* – Venemaa kontekstis 22. juunist 1941 9. maini 1945; see mõiste erineb teise maailmasõja mõistest, sest peetakse silmas üksnes sõda Saksamaa ja tema Euroopa-liitlaste ning Nõukogude Liidu vahel;
- *teises maailmasõjas* – 1. september 1939 – 2. september 1945;
- *kultuse ajas* – Jossif Stalini valitsusaeg 1922–1953; Stalini aeg Eesti jaoks 1940/41 ja 1944–1953;
- *nikiita ajas* – Nikita Hruštšovi valitsusaeg 1953–1964;
- *leonid iljitš brežnevi ajas* – 1964–1982;
- *kolhoosnikke küüditatuid* – nõukogudeaegsed küüditamised ehk inimeste sundasustamine peamiselt Venemaa Siberi piirkonda. Peeti jahti nn kulakutele ja intelligentsile, kuid sageli võeti kaasa hoopis juhuslikud pered või lähtuti pealekaebamisest. Suuremad küüditamislained Eestis: juuniküüditamine 1941. aastal ja märtsiküüditamine 1949. aastal; operatsioon „Sever“ („Põhi“) 1951. aastal, peamiselt jehoovatunnistajad ja nendega seotud inimesed;
- *kõikide metsade metsavennad* – metsavennad olid mehed ja naised, kes aastatel 1940-1941 ja alates 1944. aasta septembrist, mil Eesti oli okupeeritud venelaste poolt, peitsid end metsades ning sõdisid relvastatult okupatsioonivõimu vastu. Metsavendade võitluse eesmärk oli kaitsta oma perekondi ja iseennast võõrvõimu vägivalla vastu. Nad lootsid taastada Eesti iseseisvuse.

Koos arutletakse leitud info üle, kontrollitakse ajamääratlust ning kogu tekstist saadava info olemasolu. Õpetajal on ettevalmistatud ajatelg, kuhu õpilased seejärel kõik leitu üles märgivad. Ajatelg võiks olla joonistatud pikale paberile, näiteks vanale tapeedirullile, mille võiks pooleks lõigata (pool ja pool laiust). Telg jagatakse enne meie aja arvamist aastatuhandeteks, mis ulatuksid vähemalt viimase jääaja lõpuni ehk 15 000 aastat. Esimene aastatuhat meie ajaarvamise järgi võiks olla jaotatud aastasadeks, 11.–17. sajand 50 aasta kaupa, 18. ja 19. sajand aastakümneteks ning 20. ja 21. sajand aastateks. Ajatelg peab olema piisavalt suur, et oleks ruumi sinna juurde kirjutada ajaloosündmusi ja kirjandusteoseid. Igale klassikomplektile, kellel on kursus „Kirjandus ja ühiskond“ peaks olema oma ajatelg, mida koos täidetakse. Seega peab ajatelje

seinalekinnitamine ja -eemaldamine olema lihtne. Ajatelge võiks kasutada kogu kursuse jooksul, mitte ainult kõnealuse kontsentrilise teema puhul. See võiks olla klassi seinal iga kursuse tunni ajal, et oleks võimalik sinna juurdekirjutusi teha, vaadata juba olemasolevaid ning lihtsalt hoida seda õpilastel silmade ees.

Koduse ülesandena otsivad õpilased tunnis tehtuga sarnaselt Eesti ajalooga seonduvaid mõisteid tekstist „Olla eestlane...“, milles kasutatu võiks dateerida ja selgitada järgmiselt:

- *jääajal* – viimane jääaeg lõppes 10–15 tuhat aastat tagasi; ka Eesti alade järjepidev asustus sai alguse sellele järgneval perioodil;
- *Kaali meteoriit* – Saaremaale vähemalt 4000 aastat tagasi langenud meteoriit, mille tükkidest on tänase päevani säilinud mitu kraatrit; tuntuim peakraater – Kaali kraater;
- *sakslased* – tegutsesid Eesti aladel järjest enam kohalike üle võimu võttes alates 12. sajandist; tulid Eesti aladele seoses ristiusustamisega;
- *venelased* – on Eestit okupeerinud mitu korda, erinevatel aegadel;
- *taanlased* – valitsesid osaliselt Eesti alasid 13.–17. sajand;
- *poolakad* – valitsesid osaliselt Eesti alasid 16.–17. sajand;
- *rootslased* – rootslaste valitsusaeg Eestis jääb veidi lihtsustatult 17. sajandisse; tegelikult osaliselt juba 15. sajandi keskpaigast (Põhja-Eesti);
- *latgalid* – Läti aladel elanud iidne hõim, kelle keelest on kujunenud läti keel ning kes on andnud nime nii Lätimaale kui lätlastele; 13. ja 16. sajandi vahel segunesid latgalid järk-järgult teiste balti hõimudega kujunedes ühtseks rahvaks – tänapäeva lätlasteks;
- *semgalid* – Läti lõunaosas ja Põhja-Leedu aladel elanud balti hõim, mis oli samuti üks läti rahva moodustanud hõimudest;
- *Taara* – muinaseestlaste jumal; seostatakse Skandinaavia piksejumal Thoriga;
- *nälg* – eestlased elasid keskajal korduvalt üle näljahädad; näiteks 1695.–1697. aastal oli Eestis kõigi aegade suurim näljahäda, mida on hakatud kutsuma Suureks näljaks. Vili ikaldus täielikult järjest kahel aastal ning lisaks olid ka talved väga külmad.
- *katk* – Eestis oli katkuepideemiaid korduvalt 18. sajandini, näiteks 1531, 1549, 1570–78, 1601–06 ja 1657. Eriti laastav oli 1710.–12. aasta taud, sellesse suri

Mandri-Eesti lääneosas kuni 3/4 rahvast. Tallinnas arvati olevat 15 000 katku surnut, kuna 1710. aasta rahvaloenduse andmeil oli linnas vaid 1990 ellujäänut. Põhja-Eesti kolmes maakonnas suri 70–80% elanikest, katkust jäid puutumata Hiiumaa, Ruhnu, Aegna ja Naissaar. Pärast 1713. aastat ei ole katku Eestis olnud;

- *defitsiit* – kaupade defitsiit on olukord, kus nõudlus on pakkumisest suurem; iseloomulik Nõukogude Liidu aegsele kaubandusele;
- *Kreeka võlg* – pärast eurole üleminekut – elektroonilise valuutana 1999. aastal ning sularahana 2002. aastal – võimaldasid pangad ja teised investorid eurotsooni “ääremaadel” võtta odavaid laene, millest rikkamad riigid ootasid ja said suuri kasumeid. Vaesemaid riike julgustati madalate intressidega hiigelsummasid laenama ning Kreeka ja teiste perifeeriariikide võlg aina kasvas. Aastatel 2000–2008 tõusis elukallidus Kreekas rohkem kui 35%. Seoses majanduskriisiga laenamine aga lõpetati ning praegu ei suuda Kreeka laenumakseid enam tasuda.
- *Mena Suvari* – 1979. aastal sündinud Ameerika filminäitleja, kelle isa on väliseestlane Ando Süvari ning ema kreeklanna. Esimesed tuntumad filmid, kus näitleja kaasa lõi, olid „Kuum pirukas“ („*American Pie*“ 1999; „*American Pie 2*“ 2001) ja „Tabamata ilu“ („*American Beauty*“ 1999).

Järgmine tund algab „Olla eestlane...” ajaloomõistete üle arutlemise ja valikulise ajateljele märkimisega. Samas kontekstis loetakse üle ka „Taandujad“. Selle luuletuse keel on kujundlikum ning seda on keerulisem konkreetseteks mõisteteks lahterdada. Suulisel arutelul on õpilastele abiks varem loetud Peep Ilmeti artikkel. Nii tekib ajateljele Eesti ajaloo kaugemate ja lähemate pidepunktidega ülevaade, mis juhatab sisse järgmise ülesande.

Soovitavad õpitulemused – õpilane:

- on lugenud Paul-Eerik Rummo teksti „kohates igapäev ilmsi...” ning Märt Avandi, Ott Sepa ja Õ-fraaktsiooni loodud „Olla eestlane on halb (Kannatame ära!)”;
- oskab info leidmiseks kasutada paberteavikuid;
- oskab internetist infot otsida;
- mõistab kujundlikku keelekasutust ehk luulekeelt;

- tunneb ära Eesti ajaloo konteksti sobivad mõisted;
- on tutvunud oluliste pidepunktidega Eesti ajaloos;
- oskab märkida daatumeid ja perioode ajateljele;
- oskab teha rühmatööd.

5.1.3. Ülesanne – lugu ajas

Õpetaja räägib lühidalt „Taandujad“, „Olla eestlane...“ ja „kohates igapäev ilmsi...“ esmastest avaldamistest. Õpilased märgivad ilmumisaastad ajateljele ning järgneb arutelu selle üle, mis oli ühe või teise luuletuse ilmumisaajale iseloomulikku. Miks just selline luule võis sellisel ajahetkel sündida? Kuidas tänapäeva lugeja teksti võiks mõista?

Rummo püüdis „Saatja aadress ja teised luuletused 1968–1972“ trükki anda juba 1972. aastal, kuid nõukogudeaegne tsensuur ei andnud selleks luba, pidades tekste nõukogude inimestele sobimatuteks. Kogu tektis leidis tsensuur probleeme rohkem, kuid luuletuses „kohates igapäev ilmsi...“ tekitas probleeme küüditamise, metsavendade, Pätsi jms kasutamine tekstis. Kuid võis ka olla vastuvõetamatu väide, et tuhanded eestlased hoiavad selja taga rusikas käsi ning taskutes trääsa (põial kahe sõrme vahel – ÕS 2013). Esiteks oli Nõukogude Liidu näol ideeliselt tegemist suure sõbralike vennasrahvaste ühendusega, kus keegi kellelegi trääsa ei näidanud. Teiseks oli jutt rusikatest ja trääsast üleskutselise maiguga ning võis lugejaid võimude suhtes ebasobivalt mõjutada.

Nii saigi „Saatja aadress ja teised luuletused 1968–1972“ ilmuda algsel kujul alles 1989. aastal, mil ka Peep Ilmeti „Taandujad“ esmakordselt trükiti. Eesti iseseisvus taastati 1991. aastal ning selle künnisel sündinud „Taandujad“ on justkui hetkeline peatus, et vaadata korra tagasi, kaardistada olevik ning heita pilk ka ettepoole. Kuivõrd Ilmeti nägemus on optimistlik või pessimistlik, on retseptsiooni küsimus. Varjamatu ironia muudab aga huvitavaks ja naljakaks 2012. aastal loodud lauluteksti „Olla eestlane...“. Oma ilmumisaasta põletavamad valupunktid ühiskonnas, annab tekst ise: *jõudsimegi tänapäeva, peale tuleb nutt, / õhõhõhõhõhõ, kuid nutuga on rutt, / sest laenud-liisingud ja Kreeka võlg on ilgelt suured, / ka Mena Suvaril vist ikka pole eesti*

juured. Eesti inimesel on alati kiire, sest sageli tuleb väikeste palkade eest teha pikki päevi rasket tööd. Ei jää isegi nutmiseks aega, sest kuigi paljudel eestlastel on pangalaenude ja liisingute tagasimaksmisega probleeme ja koormust küllalt, peab Eesti riik oma maksumaksjatelt saadava raha eest osalema ka teiste abivajavate Euroopa Liidu riikide majanduslikus toetamises.

Mena Suvari eesti juurte üle arutlemine viitab Eesti meedias inimestele vastavate juurte pealesurumisele. Inimesi, kes on väljaspool Eestit tuntuse saavutanud (nt Mena Suvari, Johann Urb, Kerli Kõiv, Karmen Kass) ning kellel on mingigi seos Eestiga, püütakse vägisi integreerida meie kultuuriruumi. Ka siis, kui tegelikult on need inimesed ise end suure vaevaga üles töötanud ning neil puudub igasugune huvi oma n-ö juuri teinekord isegi mäletada. Siit saab paralleele tõmmata Eesti sportlaste, muusikute ja teiste väljaspool Eestit riiki esindamas käivate inimestega. Meedias kiidetakse näiteks igal aastal üles Eurovisoonil osalejaid. Kuigi kihlveokontorites ja teistes ennustamisega tegelevates asutustes on meediast saadava info põhjal Eesti esindus peaaegu alati favoriitide seas, ei ole lauluvõistluse lõpptulemus olnud kunagi võit – välja arvatud 2001. aastal. Kehvi tulemusi meedia vaid mainib, kuid edu korral on kajastus mitmekülgne ja elav.

Tänapäeva lugeja suhestub „Tujurikkuja“ tekstiga kõige vahetumalt, sest suhtumised ja probleemid, millest räägitakse, on praegugi veel aktuaalsed. Kuid ka Ilmeti ja Rummo tekstid kõnetavad hoolimata ajalisest distantist tänast lugejat. „Olla eestlane...“ ironitseb küll eestlaste kannatusdiskursuse üle, kuid „Taandujates“ ülevalt ja süngetooniliselt kujutatud minevik on see, mida eestlane mõistab ja omaseks peab. Samuti pole Rummo luuletusest tuttavad ajas takerdujad tänaseks kuhugi kadunud. Näiteks 2007. aasta aprillis peamiselt Tallinnas toimunud väljaastumised, mida praegu tuntakse ühisnimetuse Pronksiöö all, oli paljudele eestlastele äratuseks ja meeldetuletuseks, et meie kõrval elavad inimesed, kes hoiavad rusikaid ja trääsa taskutes ning peavad nõukogude aega hoopis kuldsemaks kui me arvatagi oskame. Sama sõnumit edastab ka käesoleva aasta mais järjekordselt lahtirullunud 9. mail georgi lintide kandmisega seotud probleem. Näiliselt teises maailmasõjas sakslaste lüüasaamise tähistamine, kuid tegelikkuses Venemaa ametliku ideoloogiaga kaasamise aktsioon, on leidnud ka Eestis järgijaid.

Järgmiseks saavad õpilased paberid ja ülesande: kirjuta iga teksti põhiidee ja leia

vastavast tekstist kolm tsitaati, mis seda sõnumit kõige kujukamalt edasi annab. Kirjuta igale tsitaadile lühike kommentaar selle kohta, miks Sa selle valisid. Kirjapandud mõtteid esitletakse kogu klassile ning õpetaja ja kaasõpilased saavad kommenteerida ja täiendada.

Soovitavad õpitulemused – õpilane:

- teab, millal on „Saatja aadress ja teised luuletused 1968–1972“, „Olla eestlane on halb (Kannatame ära!)“ ja „Taandujad“ esmakordselt ilmunud;
- teab ilmunisaegade ühiskondliku tausta iseloomulikke tunnuseid ja märksõnu;
- teab, mida tähendab tsensuur;
- oskab tekstidest tuua paralleele tänapäevaga;
- oskab sõnastada luuletuste põhiideed;
- oskab luuletuse põhiideed tsitaatidega põhjendada;
- oskab oma arvamust põhjendada;
- oskab märkida daatumeid ajateljele.

5.2. Küüditamine

Õppelement käsitleb küüditamist Eestis ehk eestlaste sundasustamist kodumaalt Venemaale, peamiselt Siberisse. Samaaegselt Eestiga toimusid küüditamised ka teistes Nõukogude Liidu piirkondades – peamiselt Lätis ja Leedus, aga ka näiteks Valgevenes ja Ukrainas. Suuremad küüditamislained Eestis olid 1941. aasta juuniküüditamine ja 1949. aasta märtsiküüditamine, mille käigus deporteeriti üle 30 000 eestlase. 1951. aastal viidi läbi operatsioon „*Sever*“ („Põhi“), mis tähendas ligi 300, peamiselt jehoovatunnistajate ja nendega seotud inimeste küüditamist. Siberist tagasitulemine sai laiemalt võimalikuks alles 1956. aastast, kuid see toimus avalduste alusel, mille läbivaatamine võis aega võtta kuid.

Käesolevasse töösse valitud tekstid on Jüri Üdi „Lihtne luuletus“, Kalju Lepiku „Kellele ma kaeban kurja“ ja Thavet Atlase „Rahvuse kooma“. Lisaks küüditamise teemale oli valiku aluseks liikumine ühest luuletusest teise. Kui Üdi tekstis tuleb „õnn meie õuele“ ning teeb meil olemise kitsaks, siis Lepiku luuletuses on inimesed juba rongides ning Atlase tekst jõuab välja Siberisse, kus hakatakse kaotama iseennast.

Teema käsitlemise üks eesmärke on tuua küüditamise mõiste ja sellega seotud emotsioonid tänapäeva noortele lähemale. Küüditamine on üks rängemaid kuritegusid eesti rahva vastu ning me peaksime seda mäletama. Inimestel on aga raske mõista seda, mida nad pole ise läbi elanud. Kathy A. Perfecti (1999: 735) hinnangul on luule kõige sügavam väljendusvorm, mille allikas on autori isiklik suhe maailmaga ning see aitab ka lugejal luulega isiklikul pinnal suhestuda.

Õppelemendi raames külastatakse Tartus asuva KGB kongide muuseumi poolt pakutavat küüditamise muuseumitundi. „Muuseumitund annab ülevaate aastatel 1941 ja 1949 toime pandud suurküüditamistest Eestis. Täpsemalt kõneldakse küüditamisprotseduuri ettevalmistamisest, nimekirjade koostamisest, operatsiooni läbiviimisest, küüditajatest ja inimkaotustest. Tunni raames analüüsitakse videoklippe erinevatest elulugudest ning täidetakse töölehed.“ (Tartu Linnamuuseum)

Õppelemendis lõimitakse kirjanduseõpetuse ja ajalooõpetusega eesti keele õpetus (luuletuse kirjutamine, jutustuse kirjutamine), muusikaõpetus („Kolhoosilaul“) ja draamaõpetus (luuletuse ettekandmine). Läbivatest teemadest käsitletakse kultuurilist identiteeti, teabekeskonda, tehnoloogiat ja innovatsiooni ning väärtusi ja kõlblust. Õppelemendi kaudu arenevad õpilase kultuuri- ja väärtuspädevus, sotsiaalne- ja kodanikupädevus, enesemääratluspädevus, õpi- ning suhtluspädevus.

Jüri Üdi/Juhan Viidingu (1948–1995) „**Lihtne luuletus**“ (lisa 2, 1. tekst) ilmus esmakordselt 1971. aastal kogus „Detsember“. Hasso Krull on kogumiku „Tiibadega raamat“ (2007) saatesõnas öelnud, et Jüri Üdi on Eesti 1970. aastate silmapaistvamaid luuletajaid, kelle luulekeel avaldas laialdast mõju nii omas ajas kui ka mitmele järgnevale luuletajate põlvkonnale. Krull toob välja Üdi luule ajalootundlikkuse ning rõhutab selle mängulisust ja ootamatuid vastandusi. (Üdi 2007: 151–153) Krulli iseloomustusest lähtudes on „Lihtne luuletus“ väga Üdilik. Luuletus algab „õnne“ saabumisega õuele, mis oli nõukogude ajal armastatud kliše. Seejärel tungib „õnn“ aga ka tupp ja sealt edasi sahvrisse, lauta ja aita. Esmapilgul lihtsakoeline luuletus sisaldab endas oskuslikku sõnamängu ja mitmeplaanisust. See on kui võrdpilt nõukogude võimust või täpsemalt kolhooside loomisest. Kolhoosidega pidi saabuma rahva heaolu ja majanduslik õitseng, kuid tegelikkuses tungis nõukogude võim koos kolhoosikorraga järjest sügavamale inimeste isiklikku ellu. Sahver, ait ja laut jäid aga

kolhooside moodustamisega üsna tühjaks, sest loomad pidi viima ühislautadesse ning isikliku põllumaa jaoks nappis kohustusliku kolhoositöö kõrvalt aega. Paljudele lõppes „õnne“ saabumine aga hoopis kohvrite pakkimisega ning rännakuga kas Siberisse või üle mere pagendusse.

„**Kellele ma kaeban kurja**“ (lisa 2, 2. tekst) ilmus esimest korda 1958. aastal kogus „Kivimurd“. Kalju Lepik (1920–1999) on luuletaja, kes 1944. aastal põgenes Rootsi ning 1990. aastateni elas paguluses. Seetõttu, et Lepiku luulet ei avaldatud nõukogude ajal rohkem kui ühe õhukese vihiku jagu, on tema nimi ja looming eestlastele suhteliselt võõras. Kuid Õnne Kepp ütleb, et just Kalju Lepik hoidis elus isamaalise luule sellisena nagu ta oli enne nõukogude võimu ning viis selle kaasaegsesse modernismi. „Isamaalüüriku staatus saatis Lepikut kogu tema elu. Ja ka ise pidas ta ennast suureks isamaalaulikuks eesti kultuuris, võttes teadlikult endale loomingut läbiva kujutamisobjekti – Eestimaa.“ (Kepp 2003: 7) Luuletuses „Kellele ma kaeban kurja“ on Kalju Lepik kasutanud oma loomingule üldiselt iseloomulikku. Tekstis on tähtsal kohal nii rahvaluuleline element kui looduskujundid. Lepiku loomingut saadab sageli pessimism ja äng ning ka „Kellele ma kaeban kurja“ meeleolu on ängistav. Hando Runnel ütleb luulekogu „Valguse riie ei vanu“ (2002: 5) sissejuhatavas : „Sõjaaeg viis Kalju Lepiku kaaslasid haudadesse, mulla alla sageli mujal, ei oma krundile. Selles on Kalju Lepiku eriline traagikatunne – ta lauludes kõikjal.“

„**Rahvuse kooma**“ ilmus 2007. aastal luulekogus „Kõned kõrbes“, kuid on samas märgitud 1992. aastal kirjutatuks. Luuletuse autori nimi Thavet Atlas on pseudonüüm ning tema pärisnime pole kerge leida. Sündinud on mees 1963. aastal. „Rahvuse kooma“ toob lugejani rängima, mida Siberisse küüditatutel läbi tuli teha. Pered tihtipeale lahutati ning mehed saadeti sunnitöölaagritesse ja naised-lapsed erinevatesse kolhoosidesse. Inimesed olid umbusklikud ja ära piinatud, ei teadnud oma lähedastest sageli aastate kaupa sedagi, kas nad elus on, ning pidevalt järelvalve all kui (poliitilised) kurjategijad. Nii hakkabki „Rahvuse koomas“ tunduma, et pidev iseenese ja oma päritolu mahavaikimine on pidanud kestma nii kaua, et hakkab tunduma unenäo või juhuslikkusena. Samas on mällu jäänud teravalt nälga surevad lapsed, kelle ümber on vaid „külmkõikne Siberi vaikus“. Luuletuse viimased read tõmbavad paralleeli eestlaste saatuse ja põhilise talvise töö vahele, mida eestlastel Siberis teha tuli. Põhiliselt naised saadeti talviti metsa langetama, hoolimata pakasest või kuni pooleteise meetri paksusest

lumest. Thavet Atlas võrdleb langetatavaid puid Siberisse saadetud eestlastega, kellest väga paljud langesid nagu raiutud puudki – rahvuse väljakasvamata mets.

5.2.1. Ülesanne – mis edasi?

Ülesanne algab internetikeskkonnas YouTube laulu „Au kolhoosikorrale“ video (<https://www.youtube.com/watch?v=mlQmRrVCxP4>) vaatamisega. Laul, mille sõnade autor on Juhan Smuul ja helilooja Boris Kõver, pärineb 1951. aastal Hans Leberechti samanimelise romaani alusel vändatud filmist „Valgus Koordis“. Valitud on subtiitritega video, et 1950. aastate helitehnikast hoolimata saaksid õpilased jälgida laulu sõnu. Õpetaja esitab vaadatu kohta küsimusi: mis on see *õnn*; kas video kujutab reaalselt elu; mis on heli ja pildi koosluse sõnum; missuguseid mõjutusvahendeid videos on kasutatud? Õpilased peaksid mõistma ideoloogilise propaganda osa nähtud videos. Rõõmsad ja punapõselised inimesed pidu pidamas, eesti rahvariides tantsijad ning kõige üle trooniv Stalini portree – nende detailide eesmärk on levitada nõukogudelikku ideoloogiat ja sisendada positiivseid emotsioone sellega seoses. Laulu kuulamine on õpilaste tähelepanu ja huvi äratamiseks, sissejuhatuseks konteksti (illustreerimaks nõukogude ajal palju kasutatud väljendit *õnn tuli meie õuele*), vihjeks käsitletava teksti tõlgendamisel ning silmaringi laiendamiseks.

Seejärel jagab õpetaja õpilastele „Lihtsa luuletuse“ tekstid ning see loetakse koos läbi. Järgneb suuline arutelu luuletuse idee ja kujundite üle. Samuti pööratakse tähelepanu meeleolule, mille luuletus tekitab. Kõik komponendid on oluline läbi arutada, et õpilased saaksid teha põhiülesannet – kirjutada luuletusele kolmas salm. Mis sai edasi? Kuhu pidi minema? Õpilased peaksid püüdma säilitada Üdi rütmi ja meeleolu ning luua kujundeid. Näiteks: *rongides ei olnud õnne / polnud ka süüa ja vett / kuid suigatus lõplikku unne / oli õnnelik hüvastijätt*. Valminud salmid esitatakse kaasõpilastele.

Soovitavad õpitulemused – õpilane:

- on vaadanud laulu „Kolhoosilaul“ videoklippi 1951. aasta filmist „Valgus Koordis“;
- tunneb ära nõukogude propaganda mõjutusvõtted;

- on lugenud Jüri Üdi luuletust „Lihtne luuletus“;
- mõistab luulekeele kujundeid;
- oskab sõnastada luuletuse meeleolu;
- oskab kirjutada luuletusele stiililt sobiva lõpu;
- esitab kaasõpilastele oma loomingut.

5.2.2. Ülesanne – luule kuulamine ja lugemine

Õpetaja jagab õpilastele Kalju Lepiku luuletuse „Kellele ma kaeban kurja“ tekstid ning see loetakse koos läbi. Seejärel kuulatakse Anne Nahkuri koostatud ja 2005. aastal välja antud „Gümnaasiumi eesti kirjanduse kuulamisülesannete“ kogumiku teiselt plaadilt sama luuletust Tõnu Raadiku ettekandes. Sissejuhatavalt palutakse õpilastel tähelepanu pöörata esituse intonatsioonile ja tempole. Samuti tuleb jälgida taustaheliseid ning mõelda, miks on alguses rongi hää, miks mängitakse taustal viiulit. Rong alustab sõitu ja heliklippi ning on otsene viide küüditamisele, sest inimesed viidi Venemaale rongide looma- ja kaubavagunites. Tõnu Raadik alustab luuletuse lugemist rahulikult ja mõtlik-süngelt, kuid kiirendab rida realt tempot ning lõpetab kõrgendatud tooni ja ärritusega hääles. Selline esitus haakub teksti kulgemisega, mis algab samuti rongi liikumise, vaiksuse valu ja vihaga, liigub seejärel kodust äraviimise ja taadi tapmise mälestuspilti ning lõppeb jõuetus vihas nentimisega, et pole kedagi, kes võiks aidata, sest igaühe jaoks on oluline ainult tema ise. Viiuli heli esituse taustal teeb tempo kiirenemise kaasa seda dikteerides ja rõhutades, aitab täita autori poolt teksti kirjutatud pausid, kuid samal ajal on ärritavalt ühetooniline ning liiga domineeriv ja ängistav.

Järgmisena saavad õpilased Thavet Atlase teksti „Rahvuse kooma“. Õpilased loevad selle salmi kaupa kordamööda ette ning koos arutletakse kasutatud kujundite üle. Võimalusel võiks võrdselt kõlama jääda mitu erinevat arvamust ja lähenemist. Seejärel jagatakse õpilased rühmadesse ning nende ülesanne on salvestada ilmekas kuulamisülesande heliklipp luuletusest „Rahvuse kooma“. Salvestamiseks saab kasutada näiteks nutitelefone. Ülesande tegemiseks peab olema piisavalt ruumi/ruume, et rühmad saaksid segamatult töötada. Rühmasiseselt otsustatakse, missugust meeleolu ja lähenemist kasutatakse, samuti tehnilised üksikasjad, nagu kas lugejaid on üks või

mitu, kas kasutada taustahelisiid jmt. Valmis salvestused kopeeritakse õpetaja arvutisse ning kuulatakse ühiselt. Iga rühm kommenteerib oma klippi ning saab kaasõpilastelt ja õpetajalt tagasisidet.

Soovitavad õpitulemused – õpilane:

- on lugenud Kalju Lepiku luuletust „Kellele ma kaeban kurja“ ja Thavet Atlase luuletust „Rahvuse kooma“;
- oskab kuulamisülesannet eesmärgistatult kuulata;
- oskab kuulamisülesannet analüüsida, mõistab kasutatud võtete tähendust;
- mõistab luulekeele kujundeid;
- oskab luuletust esitades edasi anda oma mõtteid ja tundeid – esineda ilmekalt;
- oskab teha rühmatööd.

5.2.3. Ülesanne – jutustus

Õpilased kasutavad kõiki kolme teksti - „Lihtne luuletus“, „Kellele ma kaeban kurja“ ja „Rahvuse kooma“, ning kujutlevad, et nendes tekstides on ühe inimese lugu. Tuginedes võimalikult täpselt luuletustest saadavale infole, tuleb luuletekstid kirjutada ümber jutustuseks selle inimese elust. Tähelepanu pööratakse nii sündmustele kui ka meeleolule ja mõtetele.

Jutustus võiks alata tegelase elu ja elukoha lühida kirjeldamisega. Ilmselt on tegemist taluperemehega, sest on ait ja laut. Talu on heal järjel, kuna tegelane tajub teravalt sissetungimist nii kambrisse kui ka sahvrisse ja lõpuks peetakse teda kulakuks. Teglane (kelle võib anda ka nime, näiteks Jüri) ja tema pere viiakse ühel ööl kodust sõdurite saatel minema. Jüri vana isa, kes püüab hüsteeritsevat lapselast rahustada ning püssimeestele vastu hakkab, tapetakse. Jüri perekond topitakse koos sadade teiste eestlastega rongi ning saadetakse Venemaa poole tee. Reisil on pidevateks saatjateks viha ja valu ning sellest jäävad sageli maha ristita hauad, sest inimesed ei pea raskele teekonnale vastu. Mees mõlgutab mõtteid elu ebaõigluse üle. Siberisse jõutakse talvehakul. Pole korralikke elumaju ega toitu. Täiskasvanud saadetakse metsa langetama, mis on ränk töö, kuid mille eest tasutakse vaid mõnesajagrammise leivatükiga. Kõik nälgivad, kuid eriti ränk on see laste jaoks, kes surevad. Jüri on

pidevalt võimude tähelepanu all, sest tema tapetud isa oli olnud aktiivne kaitseliitlane. Jüri hakkab tagakiusamise mõjul salgama oma päritolu ning meeleheites ja masenduses iseennast kaotama.

Eelnev pole kindlasti õpilastööde hindamise aluseks või „õige vastusena“ mõeldud, vaid üks võimalus ülesannet lahendada. Ülesande hindamise juures on oluline loovus ja luuletustele tuginemine. Gümnaasiumis võiks iga loovtööd hinnata ka õigekirja vaatepunktist, et pakkuda õpilastele maksimaalselt võimalusi harjutamiseks ja oma õigekirjaliste nõrkade kohtade üles leidmiseks.

Soovitavad õpitulemused – õpilane:

- oskab teisendada luuleteksti teise žanrisse;
- mõistab luulekeele kujundeid;
- oskab kirjutada jutustust;
- oskab lähtuda oma teksti loomisel alustekstist saadavast infost;
- kasutab oma fantaasiat ja loovust;
- pöörab tähelepanu oma teksti õigekirjale.

5.3. Jüriöö ülestõus

Õppelement käsitleb kolme luuletust: Gustav Suits „Jüripäevaöö unistus“, Mart Raud „Jüriöö tuled“ ja Erni Hiir „Jüriöö tuled“. Tekstid on valitud teema põhjal ning annavad hea võimaluse vaadelda muinaseesti temaatika kasutamist 20. sajandi luules. Muinaseestlaste võitlusvaimu ja vaprust kantakse üle autorite kaasaega kõigis kolmes luuletuses. Õppeelemendis vaadatakse muuhulgas, mis eesmärgil luuletajad on jüriöö temaatikat kasutanud ning missuguseid kujundeid loonud.

Õppeelemendi raames pööratakse tähelepanu ajaloosündmuste õigekirjale. 2012. aastast kirjutatakse Eesti Emakeele seltsi (ES 2012) otsuse järgi ajaloosündmused läbiva väikese tähega, välja arvatud nendes sisalduvad muud nimed. Kuigi üleminekuperioodil ei saa eksimuseks pidada ka vana reegli kasutamist, tuleks õpilastes juurutada teadmist uuest reeglist. 1905. ja 1943. aasta tekstid kasutavad sõna kuju *Jüriöö ülestõus*, kuid õpilased võiksid oma tekstides kirjutada vastavalt *jüriöö ülestõus*.

Õppeelemendis on lõimitud kirjanduseõpetus, ajalooõpetus, eesti keele õpetus

(ajaloosündmuste õigekiri) ja kunstiõpetus (pildid luuletustele). Käsitletavad läbivad teemad on kultuuriline identiteet, teabekeskond, tehnoloogia ja innovatsioon ning väärtused ja kõlblus. Õppeelement toetab õpilase kultuuri- ja väärtuspädevuse, sotsiaalse ja kodanikupädevuse, õpipädevuse ning suhtluspädevuse arengut.

„**Jüripäevaöö unistus**“ (lisa 3, 1. tekst) oli Gustav Suitsul (1883–1956) planeeritud avaldada 1905. aastal ilmunud esikkogus „Elu tuli“, kuid jäi välja tsensuuri kärbete tõttu. „Elu tule“ värsside hulka on luuletus arvatud aga 1938. aastal ilmunud „Kogutud luuletustes“. Sellegipoolest kuulub „Jüripäevaöö unistus“ Suitsu esimesse loomingujärku ning „Elu tule“ raamidesse. Luulekogu on kantud 1905. aasta revolutsiooni meeleoludest. „Elu tuli“ tõi eesti luulesse „jõulise vabadusiha ja avara ühiskondliku paatose, paiguti ka mässulise vastuhakuvaimu. Eredad sümbolid, elevuslik atmosfäär ja aktiivne rütm andsid esikkogule kaasakiskuva emotsionaalsuse.“ „Elu tuli“ muutus ilmumise järel kiiresti väga populaarseks ning oli paljudele eestlastele ajajärgu meeleolude väljendajaks. (EKL 2000: 552)

„Jüripäevaöö unistus“ on kantud Suitsu loomingu tolleaegsest romantilisest paatosest, uuendusootusest ja võitlusihast. Luuletuse lõpp paneb eelnenud teksti Tasuja suhu, mis pole imekspandav, sest noor Gustav Suits oli vaimustunud Eduard Bornhöhe teosest „Tasuja“ niivõrd, et kasutas ajutiselt isegi Tasuja vanaisa nime oma pseudonüümis Kustas Vahur (Suits 1959: 13). Teksti lugedes pole midagi imestamisväärtset ka selle tsensuuri takerdumises – luuletus on otsesõnu võitlusele kutsuv. Lisaks raudrüütlite võimu turjalt raputamisele, kutsub Suits üles ka võõraste valitsemise aja jooksul eestlastele osaks saanud häda ja viletsuse eest kätte maksma.

Mart **Raud** (1903–1980) kirjutas kantaadi „**Jüriöö tuled**“ teksti (lisa 3, 2. tekst) 1943. aastal jüriöö ülestõusu 600. aastapäeva puhul. Viisi ning seade sopranile, baritonile, segakoorile ja sümfooniaorkestrile lõi Hugo Lepnurm. Paul Luhtheina linoollõigetega illustreeritud raamatuks vormus kantaat 1946. aastal.

Raua luule, kaasa arvatud „Jüriöö tuled“, on eriliselt musikaalne, hoogne ning sundimatu. Samuti iseloomustab seda riimipuhtus. (EKL 2000: 447) „II maailmasõja ajal ja sõjajärgsel aastakümnel oli Raua looming oluliselt mõjustatud kommunistlikust ideoloogiast. Temast kujunes sellal nõukoguliku eluhoiaku poetiseerija, mis kõige ilmekamalt väljendub poeemides“ (*Ibid.*)

Erni **Hiire** (1900–1989) luuletus „**Jüriöö tuled**“ (lisa 3, 3. tekst) ilmus esmakordselt 1946. aasta luulekogus „Elu nimel“. Hiire luulet iseloomustab kirjeldus, retoorilisus ja loosunglikkus ning sageli taotluslikult kunstlik keel (EKL 2000: 114). 1930. aastatel mõjutas autori loomingut tolleaegse autoritaarse võimu töö-eestluse idee ning 1940. aastatel võttis Hiir omaks nõukogude ideoloogia, kujunedes seejärel nõukoguliku eluhiia aktiivseks propageerijaks (*Ibid.*) „Jüriöö tuled“ on programmiline üleskutse sakslaste vastu võitlemiseks teises maailmasõjas, mis 1943. aastal polnud saanud veel lõppvaatust. Paralleelide tõmbamine jüriöö ülestõusu ajal sakslaste vastu väljaastumise ja Hiire kaasaja vahele rõhutas vastasseisu sakslastega ning samastas jüriöö ülestõusust oodatud vabaduspõlve ja elu paranemise nõukogude ajaga Eestis. Eestlaste muistne lüüasaamine jääb „Jüriöö tuledes“ tagaplaanile, tähtis on vaid tolleaegne võitlusvaim kanda 20. sajandi eestlastesse.

5.3.1. Ülesanne – õige või vale

Jüriöö ülestõus võiks olla käsitletud seitsmendas klassis, kui ajalooõpet läbivaks teemaks on keskaeg. Kirjanduseõpetuses on Eduard Bornhöhe jüriöö ülestõusust rääkiv romaan „Tasuja“ III kooliastme lugemisvara. Seega peaks jüriöö ülestõusu teema olema õpilastele üldjoontes tuttav. Esimese ülesandena jagab õpetaja õpilastele lehed kümne väitega jüriöö ülestõusu kohta. Õpilased loevad need läbi ning märgivad abimaterjale kasutamata ära, missugused on nende arvates tõesed ja missugused väärad väited. Neile väidetele, mida peetakse valedeks, tuleb lisada ka õige väide.

Seejärel annab õpetaja õpilastele Sulev Vahtre raamatu „Jüriöö“ põhjal koostatud tekstid (lisa 3, 4. tekst), mille abil õpilased kontrollivad, kas nad on õigesti vastanud. Oluline on, et õpilased kirjutaksid valede väidete juurde korrektsed väited. Peale seda, kui õpilased on individuaalselt oma töölehed üle kontrollinud, öeldakse õiged vastused ka välja ning õpetaja annab õpilastele võimaluse öelda, kui edukad nad ülesande sooritamisel olid.

Tööleht väidab, et:

1. Taani kuningas soovis Liivimaa ordult Põhja-Eestit osta ning kohalike vastuseis sellele ajendaski ülestõusu. (Õige oleks – Liivimaa ordu soovis Taani kuningalt Põhja-Eestit osta ning kohalike vastuseis sellele ajendaski ülestõusu.)

2. Jüriöö ülestõus algas 1343. aasta 23. novembril. (Õige oleks – jüriöö ülestõus algas 1343. aasta 23. aprillil.)
3. Jüriöö ülestõus algas Harjumaal peaaegu kõigi mõisate hävitamise ja kõigi kätte saadud sakslaste tapmisega. (Õige.)
4. Jüriöö ülestõusust võtsid osa kõik Eesti alade eestlased. (Õige oleks – jüriöö ülestõus osalesid ennekõike Harju- ja Läänemaa eestlased.)
5. Ülestõusu alustamise signaaliks oli künkal asuva hoone süütamine. (Õige.)
6. Taani kuninga võimualal elavad eestlased soovisid hoopis Rootsi võimu. (Õige.)
7. 4. mail toimus Põltsamaal eestlaste saadikute ja Liivimaa ordu ordumeistri kohtumine, kus eestlased tapeti. (Õige oleks – 4. mail toimus Paides eestlaste saadikute ja Liivimaa ordu ordumeistri kohtumine, kus eestlased tapeti.)
8. Jüriöö ülestõusu käigus toimus kaks suuremat lahingut – Kanavere ja Sõjamäe lahing, millest esimese võitsid eestlased, kuid teise ordu väed. (Õige oleks – jüriöö ülestõusu käigus toimus kaks suuremat lahingut – Kanavere ja Sõjamäe lahing, ning mõlemas jäid eestlased arvukale orduväele alla.)
9. Rootslaste abiväed saabusid Tallinna alla päev peale otsustava lahingu lõppu ning kuulnud eestlaste lüüasaamisest, pöördusid tagasi. (Õige.)
10. Kõige kauem suutsid saavutatud vabadust hoida saarlased, kes olid Saaremaal peremehed 1343. aasta augustist 1345. aasta veebruarini. (Õige.)

Ülesande eesmärk on anda õpilastele taust edaspidi luuletekstide käsitlemiseks. Õppeelemendis kasutatud luuletused kasutavad ülestõusust peamiselt tulede süütamise motiivi ning muu jäetakse tagaplaanile. Kõige ülevaatlikum on Mart Raua tekst, kuid ka selles on väljajätte. Käesolev ülesanne annab võimaluse luuletuste autorite muistse ülestõusu temaatika kasutamist õpilastele arusaadavamalt ja põhjalikumalt vaadelda. Edukamaks eesmärgini jõudmiseks on valitud just selline ülesanne, et õpilastel oleks huvitav, tekiks väike võistlusmoment ning õpilased peaksid ise tekstidega süvitsi töötama.

Soovitavad õpitulemused – õpilane:

- teab üldjoontes jüriöö ülestõusu daatumeid ja käiku;
- oskab funktsionaalselt lugeda;
- arendab tähelepanu.

5.3.2. Ülesanne – luulepildid

Õpilased saavad kolm luuleteksti: Suitsu „Jüripäevaöö unistus“, Hiire „Jüriöö tuled“ ja Raua „Jüriöö tuled“. Õpilased loevad luuletused läbi ning valivad paari peale ühe, mille iga salmi kohta leiavad või valmistavad pildi. Mart Raua luuletusest jääb selles ülesandes V osa välja, kuid ka siis on vajalike piltide arv erinev – Hiire tekst 5, Suitsu oma 7 ning Raua 12. Seepärast peaks hindamisjuhis arvesse võtma ka piltide arvu, nii et kui õpilased valivad vähema piltide arvu, siis tuleb neil olla põhjalikum ja loovam.

Fotosid võib teha ise, kas lavastada või leida sobivad kompositsioonid enda ümbrusest. Samuti võib pilte otsida internetist, kuid siis on nõue korrektselt viidata. Internetist leitav ei pruugi olla fotod, vaid graafika, joonistused vm, aga kõik pildid peavad olema ühtses vormis ja stiilis. Soovi korral võivad õpilased pildid ka ise joonistada, kokku kleepida, meisterdada vmt.

Pildid tuleb vormistada koos luuletekstiga, kuid täpne kujundus on õpilaste fantaasia küsimus. Piltidega luuletused pannakse klassi seinale üles ning kaasõpilased saavad neid vaadata. Vajadusel kommenteerivad autorid oma tööd.

Soovitavad õpitulemused – õpilane:

- on lugenud Gustav Suitsu luuletust „Jüripäevaöö unistus“, Mart Raua kantaati „Jüriöö tuled“ ja Erni Hiire luuletust „Jüriöö tuled“;
- mõistab luulekeele kujundeid;
- oskab teksti visualiseerida;
- oskab leida/valmistada luuleteksti illustreerivaid pilte;
- oskab oma tööd esteetiliselt vormistada;
- oskab korrektselt viidata;
- oskab teha paaristööd.

5.3.3. Ülesanne – autor, looming ja ühiskond

Õpilased jagunevad nelja- või viieliikmelisteks rühmadeks ning iga rühm saab ühe luuletuse, kas „Jüripäevaöö unistuse“, Raua „Jüriöö tuled“ või Hiire „Jüriöö tuled“, mille juurde on märgitud ka ilmumise aeg. Lisaks sellele vastava autori kohta käiva

artikli „Eesti kirjanike leksikonist“ (EKL 2000). Pole tõenäoline, et õpetajal on võimalik kõigile rühmadele teavik hankida, seetõttu tuleb õpetajal teha paljundused. Kuid oluline on vähemalt üks leksikon õpilastele näitamiseks ka tundi kaasa võtta, et õpilased teadvustaksid sellise teaviku olemasolu, oleksid seda näinud ning saaksid soovi korral sirvida.

Õpilased loevad läbi neile antud tekstid ning vastavad rühmas kirjalikult küsimustele:

1. Millal on luuletus ilmunud?
2. Missugune oli luuletuse ilmumisajal poliitiline olukord Eestis?
3. Milliseid kujundeid jüriöö ülestõusust luuletuse autor on oma tekstis kasutanud?
4. Miks on teie arvates just need kujundid olnud olulised?
5. Mis on luuletuse sõnum oma kaasaja lugejale?
6. Miks tänapäeva lugejale on luuletus üsna tundmatu?

„Jüripäevaöö unistus“ pidi ilmuma 1905. aastal, kuid jäi tsensuuri tõttu Suitsu esikkogust „Elu tuli“ välja ning sisaldub 1938. aasta kogus. Mart Raua ja Erni Hiire luuletused on kirjutatud ja esitletud 1943. aastal, kuid raamatutes ilmunud mõlemad mõnevõrra hiljem, 1946. aastal. 1900. aastate alguses oli Eesti Vene tsaaririigi osa. Kogu tsaaririigis hakkasid just sellel ajal käärima revolutsioonilised meeleolud, mille aluseks olid sotsialistlike ideede levimine peamiselt töölisklassi hulgas. 1943. aasta oli teise maailmasõja neljas aasta ning Eestis oli Saksa okupatsiooni periood.

Gustav Suits on „Jüripäevaöö unistuses“ kasutanud mõjukaimalt märgutule motiivi, mis põimub vabadus- ja võitlusihaga. Koondnimetus *raudrüütel* seostub eesti ajaloodiskursuses ennekõike sakslastega ning sellele vastandatakse *maamees*. Suits kutsub läbi Tasuja suu eestlasi üles kätte maksma rahvale põhjustatud kannatuste eest. Tasuja on otsene viide Eduard Bornhöhe romaanile „Tasuja“.

Mart Raud käib luulekeeles läbi põhilise sündmustejada, mis jüriöö ülestõusuga seostub. Ükski motiiv ei tõuse eriliselt esile, kuid suurem osa luuletusest on allutatud mustale meeleolule. Optimistlikum on luuletuse viies osa, kus lõpuridades on teksti võtmekujund punalipp: *tardub vereks me võidukal mõõgal, / punalipuna koidab me eel*. Erni Hiir aga kasutab „Jüriöö tuledes“ peamiselt sakslastega võitlemise motiivi, mida ta võrdleb oma kaasajaga ohtralt paralleele leides.

Autorid on teinud oma tekstides ajaspetsiifilisi valikuid. Kõik luuletused on ilmunud

Eesti jaoks murrangulistel aegadel ning kutsuvad üles võitlusele. Suitsu luuletuses pole vaenlane kindlalt fikseeritud, mis ilmselt oli ka põhjus tsenseerimiseks, kuid rahutus ja segadus ühiskonnas ning muutuste ootus on pannud noore luuletaja *risude riitu süütama ja hääle elule aset tegema*. Tasuja nime kasutamine muudab luuletuse personaalsemaks neile, kes romaani „Tasuja“ lugenud, ja aitab suhestuda Suitsu tekstiga veelgi isiklikumalt pinnalt.

Mõlemad „Jüriöö tuled“ on konkreetsemad, kutsudes üles võitlusele sakslaste vastu. Nii Raud kui ka Hiir olid nõukogude võimu pooldajad ning üleskutsed Saksa okupatsiooni vastu peamine luuletuste mõte. Jüriöö ülestõusu 600. aastapäev andis hea võimaluse vastavat temaatikat oma ideoloogiasse rakendada. Mõneti tundub, et Mart Raua teksti viies osa, milles räägitakse võitluse tänapäeva üleskandmisest, on ülejäänud luuletusega sobimatu, mõjub võõrkehana. Võib-olla on see ainult tänapäeva lugeja silmis nii, kes ladusa ja meisterliku ajalookirjelduse lõppu ei oska punalippu lihtsalt oodata. Erni Hiir aga ei jäta võimalust tema luuletust kuidagi neutraalselt tõlgendada, sest selleks on kasutatud liiga palju määravaid sõnu, nagu *jälle, veel, taas, nüüd* jt.

Tänapäeva lugejale on kõnealused tekstid suhteliselt tundmatud, kuna need ongi olnud mõeldud kõnetama peamiselt oma kaasaega ega tee seda enam tänapäeval. Raua ja Hiire puhul on oma osa ka sellel, et nad nõukogude ideoloogiat toetasid, mis on tänapäeval taunitud osa kellegi eluloost.

Valminud rühmatöid esitletakse suuliselt klassikaaslastele.

Soovitavad õpitulemused – õpilane:

- teab teavikut „Eesti kirjanike leksikon“ ja on seda kasutanud;
- oskab funktsionaalselt lugeda;
- teab üldjoontes 1905. aasta revolutsiooni ja teise maailmasõjaga seonduvat;
- mõistab luulekeele kujundeid;
- oskab leida ja mõistab autori, loomingu ja valitseva korra vahelisi seoseid;
- oskab sõnastada luuletuse ideed;
- oskab näha luuletuste ilmumisaja ja tänapäeva lugejaretseptiooni erinevuste põhjusi;
- oskab teha rühmatööd.

Kokkuvõte

Käesolev magistritöö pakub välja kolm õppelementi, milles kolm erinevat luuleteksti on seotud Eesti ajaloost võetud kontsentri abil. Õppelemendid on mõeldud kasutamiseks gümnaasiumiastmes ning sobilikud näiteks „Kirjandus ja ühiskond“ kursusel käsitlemiseks. Tekstide valikul on lähtutud lisaks temaatikale ka sellest, et õpilastel oleks huvitav ning nende silmaring avarduks. Töös on lahti kirjutatud kõigi õppeelementide õpetajakonspektid, mis sisaldavad andmeid tekstide ilmumise kohta, luuletuste analüüsi lähtuvalt töö teemast, ülesannete kirjeldusi ja lahendamise võimalusi, ülesannete loomise eesmärgid ning soovitavaid õpitulemusi. Kasutatavad tekstid on lisadena paigutatud töö lõppu. Iga õpetajakonspekt koos vastava lisaga on praktiliselt kasutatav ega nõua täiendavat uurimistööd või materjalide otsimist.

Õppelementide loomisel on aluseks töö teoreetiline osa. Tänapäeva õpikäsitus pöörab suurt tähelepanu õpilaste motiveerimisele. Kõigis demokraatlikes ühiskondades hinnatakse konstruktivistlikku lähenemist enim, mis tähendab, et õppijalt oodatakse tema enda sisemist aktiivsust. Selle tekitamises ja ülevõtmises on suur osa õpetajal, kes saab oma isiku, huvitava ja mitmekülgse materjali ning aktiivõppe meetoditega väga palju mõjutada õpilaste tahet õppida.

Kirjanduseõpetuses on motiveerimisel eriti oluline roll seoses luule õpetamisega, sest luule on koolides jäänud proosa kõrval tagaplaanile. Suur osa on selles luulepelgusel, mida tunnevad nii õpetajad kui ka õpilased. Traditsiooniline autorikeskne luuleõpetus on kinnistanud arusaama luulest kui millestki keerukast ja geniaalsest, mille mõistmiseks on kindel viis. Tänapäeval peaks luuleõpetus olema lugejakeskne, lähtuma pigem teksti poolt esilekutsutud emotsioonidest ning tähtsustama lugeja individuaalset retseptsiooni.

Üks võimalus muuta õpe huvitavamaks ja praktilisemaks on lõimitud õpe. Käesolevas töös on lõimitud eesti luule ja Eesti ajalugu kontsentrilisel meetodil. Kirjanduse ja ajaloo lõimimine on kerge, sest kirjandusteosed vajavad aja(loo)list määratlust nii oma sisule, kirjutamis- kui ka lugemisajale ning ajalooõpetus ootab õpilastelt omakorda oskust tekste analüüsida, kriitiliselt hinnata ja ka ise tekste luua – teemad, mida käsitletakse kirjandus- ja eesti keele õpetuses. Õppelementides on lisaks kirjanduseõpetusele ja ajalooõpetusele ka muusika-, kunsti- ja eesti keele õpetust.

Samuti on läbi mõeldud lõimumine läbivate teemadega ning pädevuste arendamise võimalused.

Tänapäevase õpikäsitluse üks olulisemaid suundi on praktilisus. See tähendab, et õpilased peaksid oskama koolis saadud teadmisi rakendada oma igapäevases reaalses elus ning tegema seda sihipäraselt ja paindlikult. Lõimitud õpe on üks võimalus näidata erinevate ainete ja teadmiste sünkroonsust ning suunata õpilased erinevaid aineteadmisi koos rakendama. Nii näitavad selleski töös loodud õppelemendid näiteks, kuidas lõbus naljalaul on tegelikult leidlik ajalooallikas või kuidas ajaloo tundmine laseb näha luulesse põimitud ideoloogilist propagandat.

Luule on kõige isiklikum vorm enese kirjalikuks väljendamiseks. Läbi luule saab ka lugeja osa autori maailmatunnetusest. Kui luulega käib kaasas ajalootema, siis saab seda enam rääkida ka rahvuslikust identiteedist. Riiklik õppekava ütleb, et Eesti kooli ülesanne on seista eesti keele ja kultuuri säilimise ja arengu eest. Eesti ajaloo tundmine ning mõistmine on selle eesmärgi saavutamiseks esmatähtsad.

Kirjandus

- Ammas, Anneli 2014.** Lauulupeo puudutus. – Postimees, 29. märts; <http://arvamus.postimees.ee/2744122/lauulupeo-puudutus>. Vaadatud 05.2014.
- Annus, Epp 2000.** Kirjanduskaanon ja rahvuslik identiteet. – Keel ja Kirjandus, nr 1, 10–17.
- Atlas, Thavet 2007.** Kõned kõrbes. Tartu: Sulemees.
- Avandi jt = Avandi, Märt, Ott Sepp, Õ-fraktsioon 2012.** Olla eestlane on halb (Kannatame ära!) – <https://www.youtube.com/watch?v=aADjimpAHEYE>. Vaadatud 05.2014.
- Bobõlski, Reet, Helin Puksand 2009.** 7. klassi eesti keele õpik. Peegel. Tallinn: Koolibri.
- Buehl, Doug 2001.** Interaktiivõppe strateegiad klassiruumis. Tõlk. Tiina Nurm. Tartu: SA Omanäolise Kooli Arenduskeskus.
- Burnett, Garry 2005.** Õpime õppima. Tartu: Studium.
- Dymoke, Sue 2012.** Opportunities or constraints? Where is the space for culturally responsive poetry teaching within high-stakes testing regimes at 16+ in Aotearoa New Zealand and England? – English Teaching: Practice and Critique, v 11, n 4, 19–35; <http://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ999752.pdf>. Vaadatud 7.03.2015.
- EE = Eesti Entsüklopeedia 2012;** <http://entsyklopeedia.ee/>. Vaadatud 13.05.2015.
- Eesti Laulu- ja Tantsupeo SA 2013.** Segakooride laulik
- Eesti Laulu- ja Tantsupeo SA (koduleht);** <http://2014.laulupidu.ee/>. Vaadatud 05.2014.
- EKL 2000 = Eesti kirjanike leksikon.** Koost. Oskar Kruus, Heino Puhvel. Toim. Heino Puhvel. Tallinn: Eesti Raamat.
- ES 2012 = Emakeele Seltsi keeleteimkonna otsused;** <http://www.emakeeleselts.ee/keeleteimkond.htm>. Vaadatud 16.05.2015.
- Gagné, Robert M., Marcy Perkins Driscoll 1992.** Õppimise olemus ja õpetamine. Tartu Ülikool.
- GRÕK = Gümnaasiumi riiklik õppekava;** <https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014021>. Vaadatud 12.04.2015.
- Gustavsson, Bernt 2000.** Haridus kaasajal. Tõravere: Eesti Vabahariduse Kirjastus.

- Hiir, Erni 1976.** Luuletused. Tallinn: Eesti Raamat.
- Ilmet, Peep 1989.** Linnamägi tuulte vallas. A Drumlin in the Wind.
- Ilmet, Peep 2014.** Ise seisvad. – Postimees, 25. märts; <http://arvamus.postimees.ee/2738930/peep-ilmet-ise-seisvad>. Vaadatud 05.2014.
- Kadajas, Hele-Mall 2005.** Õppima õppimine ja õppima õpetamine: komponendid ning võimalused. Tallinn: TLÜ Kirjastus
- Kepp, Õnne 2003.** Kalju Lepiku luule palgejooned. – Sirp, 25. aprill, nr 17 (2962), 7.
- Kidron, Anti 1999.** 122 õpetamistarkust. Tallinn: Andras & Mondo.
- Krull, Edgar 2000.** Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kuusk, Raivo 1998.** Eesti luule antoloogia II. Tallinn: Avita.
- Kuusk, Tiina 2010.** Õppeainete seostamisest õppekava lõimingu kontekstis. – Lõiming. Lõimingu võimalusi põhikooli õppekavas, 6–62; <http://www.curriculum.ut.ee/sites/default/files/sh/lõimingukogumik.pdf>. Vaadatud 10.04.2014.
- Kõverjalg, Ants 1996.** Õppimise psühholoogia ja metoodika. Tallinn: Eesti Riigikaitse Akadeemia.
- Laar, Mart, Lauri Vahtre 2014.** Eesti ajalugu Gümnaasiumile. Tallinn: Maurus. <http://eõpik.ee/> Vaadatud 05.2014.
- Laidre, Margus 2014.** Taandujad. – Postimees, 22. märts; <http://pluss.postimees.ee/2736056/margus-laidre-taandujad>. Vaadatud 05.2014.
- Lepik, Kalju 2002.** Valguse riie ei vanu. Koost. Hando Runnel. Tartu: Ilmamaa.
- Luisk, Ülle 2010.** Lõiminguvõimalused põhikooli ajaloo ainekavas. – Lõiming. Lõimingu võimalusi põhikooli õppekavas, 361–376; <http://www.curriculum.ut.ee/sites/default/files/sh/lõimingukogumik.pdf>. Vaadatud 10.04.2014.
- Lukki, Tiit 2001.** Loodusõpe kui süsteem. Tallinn: Kirjastus Ilo.
- Maansoo, Viivi 2005.** Harjutamisest ja ülesannetest emakeeletunnis. – Eesti keele ja kirjanduse õpetamisest koolis. Koost. Mari Kadakas. Tallinn: Argo, 49–53.
- Masing, Uku 2002.** Luule II. Koost. Eha Masing, Hando Runnel. Tartu: Ilmamaa.
- Org, Andrus 2002.** Lugeja südametunnistus. – Haridus, nr 5, 33–38.
- Org, Andrus 2010.** Kirjandusõpetuse lõiminguid põhikoolis. – Lõiming. Lõimingu

- võimalusi põhikooli õppekavas, 102–127;
<http://www.curriculum.ut.ee/sites/default/files/sh/16imingukogumik.pdf>. Vaadatud 10.04.2014.
- Org, Andrus 2012.** Kursuse õppeprotsessi kirjeldus. – Gümnaasiumi valdkonnaraamat EESTI KEEL JA KIRJANDUS; http://www.oppekava.ee/index.php/G%C3%BCmnaasiumi_valdkonnaraamat_EESTI_KEEL_JA_KIRJANDUS. Vaadatud 14.05.2015.
- Paasik, Merli 2013.** Luulekogu õpetamise võimalusi põhikooli kirjandustunnis. Magistritöö. Tartu Ülikool; <http://dspace.utlib.ee/dspace/handle/10062/31440>. Vaadatud 04.2014.
- Perfect, Kathy A. 1999.** Rhyme and reason: Poetry for the heart and head. – The Reading Teacher, Volume 52, nr 7, 728–737.
- PGS = Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus;**
<https://www.riigiteataja.ee/akt/111032015016>. Vaadatud 15.04.2015.
- PKAV = Põhikooli valdkonnaraamatud. Ainevaldkond eesti keel ja kirjandus 2015;** http://www.oppekava.ee/index.php/P%C3%B5hikooli_valdkonnaraamat_EESTI_KEEL_JA_KIRJANDUS. Vaadatud 04.2014.
- PRÕK = Põhikooli riiklik õppekava;** <https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014020>. Vaadatud 17.02.2015.
- Raud, Mart 1946.** Jüriöö tuled. Kantaat eestlaste Jüriöö ülestõusu 600. aastapäevaks. Tallinn: Ilukirjandus ja Kunst.
- Raymond, C. Richard 2014.** Considering Claims and Finding One's Place: Teaching Students to Read Twentieth-Century American Poetry. – Pedagogy, Volume 14, Issue 2, 251–287;
<http://muse.jhu.edu.ezproxy.utlib.ee/journals/pedagogy/v014/14.2.raymond.html>. Vaadatud 7.03.15.
- Roche, Mark William 2004.** Why Literature Matters in the 21st Century. Yale University Press.
- Rummo, Paul-Eerik 1989.** Saatja aadress ja teised luuletused 1968–1972. Tallinn: Kubar.
- Schlick Noe, Katherine L. 2005.** Planning a Themed Literature Unit. – Northwest

- reading Journal, 5; <http://rpd.net/files/ccss/ELA/9-12%20ELA%20Resources/Thematic%20Units.pdf>. Vaadatud 7.03.2015.
- Suits, Gustav 1959.** Luuletused. Koostaja Debora Vaarandi. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Säljö, Roger 2003.** Õppimine tegelikkuses. Eesti Vabaharidusliidu Kirjastus.
- Tartu Linnamuuseum = Tartu Linnamuuseumi koduleht;**
<http://linnamuuseum.tartu.ee/>. Vaadatud 15.05.2015.
- Turk jt = Turk, Diana B., Emily Klein, Shari Dickstein 2007.** Mingling 'Fact' with 'Fiction': Strategies for Integrating Literature into History and Social Studies Classrooms. – The History Teacher, may, nr 3, 397–406;
<http://eds.b.ebscohost.com.ezproxy.utlib.ee/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=86d88411-0f3f-4c1d-9898-b120e4498223%40sessionmgr198&vid=5&hid=102>. Vaadatud 3.04.2014.
- Vahre, Sulev 1980.** Jüriöö. Tallinn: Eesti Raamat.
- Valgmaa, Reet, Erle Nõmm 2008.** Õpetamisest: eesmärgist teostuseni. Tartu: Eesti Vabaharidusliidu Kirjastus.
- Vardell, Sylvia M. 2014.** Exploring Science and Poetry. – Booklist, Nov, Supplement BookLinks, Volume 111, Issue 5S, 30–35;
eds.b.ebscohost.com.ezproxy.utlib.ee/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=cc892ab3-3957-429f-8052-3977108489f2%40sessionmgr4001&vid=14&hid=4102. Vaadatud 8.03.2015.
- Velsker, Mart 2002.** Liikumine Paul-Eerik Rummo luules. – Looming, nr 1, 94–111.
- Villand, Leo 1971.** Eepilise pala käsitlemise lähtekohti kirjanduse algkursuses. Tallinn: Valgus.
- ÕS 2013 = Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013.** Toim. Tiit Ereli. Koost. Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik, Tiit Ereli. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Õunapuu, Toom 2003.** Õpetamiskunsti viidad. Tallinn: Koolibri.
- „Ärapanija“ 2014.** 5. aprilli saade, alates 20.38 ; <http://kanal2.ee/pluss/video/?id=19898>. Vaadatud 05.2014.
- Özen, Baki, Behbood Mohammadzadeh 2012.** Teaching Vocabulary Through Poetry in an EFL Classroom. – International Online Journal of Primary Education, Volume 1, Issue 1, 58–72; <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED534091.pdf>. Vaadatud

8.03.2015.

Üdi, Jüri 2007. Tiibadega raamat. Koost. Hasso Krull. Tallinn: Tänapäev.

Üdi, Jüri 1971. Detsember. Tallinn: Eesti Raamat.

Summary

Treatment of poetry on subjects of Estonian history on the principle of concentric integration on the upper secondary level

The aim of this Master's thesis is to create multiple integral study elements that would combine the principles of both concentric as well as integrated study and can be used in teaching. The study elements have been targeted to the upper secondary level and, for example, can be used in the optional course Literature and the Society, which integrates literary and history studies, more specifically – poetry and Estonian history. On a smaller scale, Estonian, music and art studies have also been included. In the practical part, at least three poetry texts are connected based on the subjects of Estonian history. The first subject is a general overview of Estonia and the history of Estonians through Peep Ilmet's "Taandujad" (*Renegaders*), Paul-Eerik Rummo's "kohates igapäev ilmsi..." (*Meeting every day for real*) from poetry selection "Saatja aadress" (*Sender's address*) and "Olla eestlane on halb (Kannatame ära!)" (*Oh how bad it is to be an Estonian (we're gonna take it!)*) from TV sketch show "Tujurikkuja" (*Killjoy*). The second subject, based on Kalju Lepik's "Kellele ma kaeban kurja" (*Who do I complain to about evil*), Jüri Üdi's "Lihtne Luuletus" (*Simple poem*), and Thavet Atlas' "Rahvuse kooma" (*A nation's coma*), is deportation. The third part covers the subject of St. George's Night uprising through Gustav Suits' "Jüripäevaöö unistus" (*St. George's Night's dream*), Erni Hiir's "Jüriöö tuled" (*St. George's Night's lights*), and Mart Raua's "Jüriöö tuled" (*St. George's Night's lights*).

The texts have been selected to find possibilities to make poetry more attractive to students. Often both teachers and students have been found to have a negative attitude towards poetry since it is considered to be too difficult. Hereby a different approach to poetic texts is offered by making them more interesting to students and thereby improving students' attitudes towards poetry.

The history of Estonia was chosen as a subject because there are courses covering the history of Estonia on the upper secondary level – although the cultural and general history of Estonia has been integrated into our study curricula in some way already from

the very first levels of schooling. First and foremost, the aim of this research is to offer helping materials and provide an approach from another angle. On the other hand, the subject of Estonian history also provides the opportunity of developing national identity, getting familiar with various views and extending one's horizons.

Methods used in study elements are, for example, writing a review, drawing up a time line, writing a poem into a story, writing poetry, listening to and reciting poems, finding/drawing pictures to accompany poems, group work, work in pairs, etc.

The theoretical part of the paper introduced the modern study treatment and maps starting-points for the practical part. Motivation and motivating are discussed, as well as competence and recurring themes, issues associated with teaching poetry and the principles of integration.

Lisa 1. Eesti ja eestlased läbi aja

1. tekst – Peep Ilmet „Taandujad“

Me taandume taandume tuhandeid aastaid
Veel otsata pikk on too taandumistee
Me taandudes maid pole viljatuks laastand
Meist puhtana maha jäid järvede veed

Ei raiund me lagedaks laiuvaid laasi
Ei valanud aplusest võõraste verd
Nyyd kolmtuhat aastat me harime paasi
Ning lõputus lootuses kynname merd

Merd viimset kord otsides tulime läände
Ning peataski meid mere soolane tuul
Me käekäik sai siin vastupidise käände
Meil pleekisid juuksed, sai teiseks me luul

Me juured on viis tuhat aastat siin paigas
Nyyd taandume seistes kui põline hiis
Meid on siit kyll viidud ja tapetud taigas
Kuid lahti ei öelnud me Eestist ka siis

Meid on siit kyll mõõgaga minema aetud
Et häviks me laiali pillatult paos
Meid pikalt on tasase tule peal praetud
Kuid idanev iva siit mullast ei kao

Kui jälle uus sõjasõud viirastuks taevas
Siis endile päriseks ihkaks me saart
Koos randuks et sinna me Valevas Laevas

Kuid lohtu ei paku suur maailma kaart

Ei põlga me väikseid ei kadesta suuri
Me pysime visalt tol taandumisteel
Ning tihedaks kamaraks põimib me juuri
Yks aegade hämarast pärinev keel.

(Ilmet 1989: 48)

2. tekst – Margus Laidre: taandujad (arvamuslugu)

- - - Rääkides ajaloo kordumisest, loobume ise oma tulevikust. Selle kinnituseks toon ühe hiljutise ja minu jaoks ehmatava näite. Eestlased peavad end laulurahvaks. Ka suurepärase eneseirooniaga tehtud filmis «Malev» käiakse Eesti vanemate kärejatel vaenlase tõrjumiseks välja mõte: «Laulame nad oimetuks!» Selle taustal tabas mind halva naljana uudis, et 2014. aasta üldlaulupeol kõlab ühendkooride esituses Erkki-Sven Tüüri muusikal ja Peep Ilmeti sõnadel põhinev pala «Taandujad». See algab ridadega: «Me taandume tuhandeid aastaid, veel otsata pikk on too taandumistee» ja jätkub: «Kui jälle uus sõjaõud viirastub taevas, siis endile päriseks ihkame saart. Koos randuks, et sinna me valevas laevas, kuid lohtu ei paku suur maailmakaart. Ei põlga me väikseid, ei kadesta suuri, me püsime visalt sel taandumisteel.»

Ma ei tea, millal Peep Ilmet selle luuletuse kirjutas, kuid sisult kuulub see rubriiki «surveaja rahvaluulet». Võimalik, et mulle jääb ridade vahelt või tagant midagi tabamatuks, ent kas selline on meie enesepilt Anno Domini 2014, mis tahab südamest väljahüüdmist lausa laulukaares alt? Enam kui 20 aastat pärast iseseisvuse taastamist me ikka veel taandume? Kuhu ja kelle eest? Kas nii vähe ongi meis kindlust iseenda tuleviku ees? Mina nii ei arva. Ja seetõttu sooviksingi, et meil oleks rohkem julgust ja jõudu uskuda endasse, oma vabadusse ja Eesti riiki.

Suursaadik Margus Laidre on vabariigi presidendi välisnõunik. Artikkel väljendab autori isiklikke seisukohti.

(Laidre 2014)

3. tekst – Anneli Ammas: Laulupeo puudutus (arvamuslugu)

Kuigi suvise laulupeo korraldajad olid sel nädalal väga ärevil, kui puhkes ühe laulupeolaulu kirglik arutelu, oli see tegelikult suurepärane võimalus. Laulupidu kipub pisenema suviseks leelotamiseks ja perepeoks. Tegelikult on see aga imeline areen, kus ühiskonna jaoks olulisi sõnumeid edastada, vastu võtta ja nende üle arutleda.

Möödunud noortepeol küsis mitukümmend tuhat laulusuud Peeter Volkonski sõnadega ja Siiri Sisaski viisiga: mis maa see on? Sel korral on peokorraldajad tahtnud rääkida puudutuse ajast. Ja see oligi ajapuudutus, kui ühest laulutekstist, luuletaja Peep Ilmeti 1990. aastal kirjutatud «Taandujatest», helilooja Erkki-Sven Tüüri muusikaga, sellesuviseks laulupeo lauluks kasvanust lähtudes küsitakse: kas me oleme taandujad? Või seisame oma tuhandeid aastaid tagasi valitud maalapil edasi taandumata? Kui kogu maailm me ümber on hulluks minemas.

(Ammas 2014)

4. tekst – Peep Ilmet: ise seisvad (arvamuslugu)

- - - Luuletus «Taandujad» ilmus laiemale lugejaskonnale 1990. aastal kogus «Mõraseks mõistetud meel». Jäägu Laidre veider määratlus, «surveaja rahvalaulude» rubriik, tema südametunnistusele, sest sellise määratluse alla saaks paigutada pea kõik Eesti isamaaluule, ärkamisajast alates. Ja mida muud kui «surveaja rahvalaulud» on väga paljud kõigi laulupeolaulude tekstid? Pole ka ime, sest paraku on erinevaid surveaegu olnud oi kui pikalt ja pidevalt. - - -

Luulekeele ja luule vormi kohta meeldetuletuseks vast vaid seda, et see pole täpsete aastaarvudega kroonika ega teadusartikkel. Luule võimalused ja väärtused peituvad sümbolite ehk keele sõnade mitmetähenduslikkuses, mis võimaldab seostada esmapilgul seostamatuid asju. Katsun iga luulerea järel anda mõne mõtte edasimõtlemiseks.

Me taandume taandume tuhandeid aastaid

Siin mõtlen «me» all kõiki, kes seda maalappi on asustanud. Taanduva igijää alt vabanenud maale asunud inimesi võib eesti keeles nimetada mitmeti – avastajad,

asustajad, hõivajad, vallutajad, anastajad. Ometi olid nad ka taandujad, kes koos igijää taandumise ja looduskoosluste muutumisega taandusid lõunapoolsetelt asualadelt põhja. Mõni tuhat aastat hiljem seostub küttide-korilaste põhja taandumine ka lõunapoolsete, põldu viljelevate rahvaste arvukuse tõusu ja nende lõppematu maanäljaga, mis on pühkinud metsad suuremalt osalt Kesk- ja Lõuna-Euroopast.

veel otsata pikk on too taandumistee

Kui ma ütlen «otsata», siis tähendab see seda, et meie tee ei saagi kunagi otsa, mingit väljasuremist ega lõppu ei olegi näha.

me taandudes maid pole viljatuks laastand / meist puhtana maha jäid järvede veed / ei raiund me lagedaks laiuvaid laasi

Seni pole leitud märke, et kütid-korilased oleks Euroopas tekitanud olulisi looduskahjustusi või maastiku muutusi. Ja see, et Eestis on säilinud nii palju metsa, näitab ka seda, et meie kui küttide-korilaste kauged järeltulijad oleme kasvõi osaliselt säilitanud seda ürgset loodushoidlikku suhtumist. Vaatamata sellele, et valdava osa Eesti elanike elulaad on nüüdseks hoopis teiseks muutunud, pole kuhugi kadunud ka kalastamine, ka korilus, ka küttimine. Miljardite linnaelanike kohta mujal maailmas seda öelda ei saa.

ei valanud ahnusest võõraste verd

On tõenäoline, et tundra- ja metsahõimude vahel esines kokkupõrkeid jahi- või korjemaade pärast, ka puhtinimlikel põhjustel. Kuid veelgi tõenäolisem on nendevaheline rahulik suhtlemine. Ja kunagi pole Eestist lähtunud sellises mõõdus anastusretki, millega on hiilanud meie «eriti heroilised» lähemad või kaugemad naabrid. Ka ajaloolisel ajal pole siit sirgunud maailmakuulsaid vallutajaid, aga pole ka selle kuulsusega kaasas käivaid massimõrvu. Eesti alal aset leidnud massimõrvad pole siin sünnitatud.

nyyd kolm tuhat aastat me harime paasi

Umbes nii vanaks peavad ajaloolased Eesti põllumajanduslikku elulaadi. See kestis mitu tuhat aastat, aga nagu eelpool mainisin, pole eelnenud elulaadi mitmed osad kuni tänaseni mitte kuhugi jäägitult kadunud. Väljendit «harime paasi» kasutasin seepärast, et ajaloolaste kinnitusel sai põllupidamine Eestis alguse kergematel, paepealsetel muldadel.

ning lõputus lootuses kynname merd

Vaatamata merel hukkunute lõputule hulgale, väljuvad sadamatest laevad lootusrikaste meeskondade ja reisijatega iga jumala päev.

merd viimset kord otsides tulime läände / ja peataski meid mere soolane tuul / me käekäik sai siin vastupidise käände / meil pleekisid juuksed sai teiseks me luul

Kas Eesti ala asustati lõunast või pigem kagust, olid tulijad ikkagi sisemaalt, kus nii jõed kui järved olid mageveelised. Jõudmine sellise, silmapiirini ulatuva veekogu äärde, kus vesi oli joogiks kõlbmatu, oli kindlasti üllatav. Hiljem peatusid Läänemere idakaldal ka meile praeguse keele toonud soomeugrilased. Rändavalt elulaadilt paiksemaks jäämine tähendab elulaadi muutust, selle rõhkude käändumist teisale. Kuidas muutus siia paigale jäänud inimeste geneetika, on omaette teema. Seda, kuidas muutus juba soomeugrikeelne luule, näitab ilmekalt see, kui võrrelda saami joigu ja soome-eesti runot-leelot. «Luul» tähenduse kohta seda, et siin on see sõna «luule» lühivorm, mida eesti luules on palju kasutatud. Haiguslik meeleepete on sõna esimene tähendus, aga on ka see teine tähendus.

me juured on viis tuhat aastat siin paigas

Viie tuhande aastaste juurte all pean silmas just soomeugri keele keskkonda Eestis.

nyyd taandume seistes kui põline hiis

Ühelt poolt on eesti keel, tänu Euroopa Liidu ametliku keele staatusele, levinud maailmas laialdasemalt kui kunagi varem. Samas on teiste keelte, eeskätt inglise keele surve eesti keelele oluliselt tugevnenud. Me taandume paigal seistes sel viisil, et ponnistame teiste keelte terminitele vasteid leida või luua, aga ikkagi hoiame visalt kinni ka omast. Ka põlised hiied on ajaloo vältel seistes taandunud küll kirikute, küll muude ehitiste rajamise, küll unustusse vajumise survele, kuid kohad on ikkagi hävimatud. Nagu me oleme unustatu mingil moel avastanud, on hiiekoht inimeste teadvuses tagasi.

meid on siit kyll viidud ja tapetud taigas / kuid lahti ei öelnud me Eestist ka siis / meid on siit kyll mõõgaga minema aetud / et häviks me laialipillatult paos / meid pikalt on tasase tule peal praetud / kuid idanev iva siit mullast ei kao

Selles osas jõuab luuletus kaasajale aina lähemale ja igaüks peaks aru saama, mis sündmusi ma silmas pean. Peaks aru saama ka sellest, et vaatamata kõigele oleme me rahvana täiel määral elus. Minu meelest ei ole sugugi tegemist ennast haletseva halaga, vaid juhtunu jõhkravõitu kirjeldusega. Ja värsirida «meid pikalt on tasase tule peal

praetud» võib võtta nii ülekantud tähenduses kui ka kõige otsesemas tähenduses, sest tulega piinamist on kasutatud läbi ajaloo. Ei põlanud seda ka natside ja kommunistide timukad, kellele ohvrite ägamine ja karjed ajasid naeru peale ja panid heitma gastronoomilisi nalju.

kui jälle uus sõjasõud viirastub taevas

Siit algab juba pilguheit tulevikku. Kui pärast taasiseseisvumise sõjaähvardust tundus sõja puhkemise võimalus paljudele haiglase sonimisena, siis viimased sündmused Ukrainas polegi teab mis maade ja merede taga.

siis endile päriseks ihkame saart

Küllap on kõik kuulnud Jaak Johansonu laulu Eestimaa mandrist lahtilükkamisest, aga oma saare otsingust on minu teada lauldud korduvalt ka laulupidudel.

koos randuks me sinna et vaevas laevas

Siin vihjan valge laeva ootusele, mis algas prohvet Maltsveti ja tema järgijate veidi tragikoomilise valge laeva ootamisega mererannas. See valge laev pidi hädalised viima töötatud maale, täpsemalt Krimmi. Kas pole täna kummaline mõelda, et just sinna? Hoopis teise, igavikulise sisu andis valgele laevale oma luuletustes Uku Masing, mis minu veendumuse kohaselt ongi tähtis. Aga siis järgnes järjekordne Eesti vallutamine «heroilise» naabri poolt. Punase vangipõlve ajal muutus igatsus valgest laevast jälle päevakohaseks. Valget laeva loodeti saabuvat Ameerika lippude all.

kuid lohtu ei paku suur maailmakaart

Ega seda kena kohta Eesti-suurusele saarele polegi nii kerge leida. Kus elavad läheduses sama tüüpi naabrid nagu meie idapiiri taga, kus on liig külm, kus liig kuum, kus väriseb kohutavalt maa ja purskavad vulkaanid, kus tekitab tuul või vesi või need mõlemad korraga samalaadseid purustusi, nagu on põhjustanud meie vallutajad. Raske juhus.

ei põlga me väikseid ei kadesta suuri

See värsirida kuulub veel paljuski kahjuks minu soovmõtlemissa. Aga kus mujal kui laulupeol peaksime seda ideaali tuhatsuiselt kuulutama?

me pysime visalt tol taandumisteel

Kuna see tee on lõputu, siis peaasi, et me püsime visalt oma teel, seda enam, et me oleme jääajast saati sel teel püsinud.

ning tihedaks kamaraks põimib me juuri / üks aegade hämarast pärinev keel.

Siin on kohane lisada, et meie keel on meie kõige ürgsem inimkultuuri nähtus ja kuna see on siia jõudnud mujalt, on see osaliselt palju vanem kui ligi 10 000 aasta pikkune inimasustus Eesti alal. Samas on meie keel kõige massilisem, kõige enam igapäevaselt kasutatav inimkultuuri nähtus siin. Ja see on ka meie kõige nähtavam ja kuuldavam tunnus teiste rahvaste jaoks.

Kes soovib sügavuti aru saada «Taandujate» meelsusest, lugegu minu vaimse õpetaja Uku Masingu luuletust «Tontide eest taganejate sõdurite laul». Siis ta kas saab aru või ei saa.

Lõpetuseks sõna «taandumine» tähendusest. Juba ühe maailma vanema sõjandust käsitleva raamatu, Sun Zi – Sun Bin «Sõja seadused» järgi pole isegi sõjas taandumine iseenesest hea ega halb. Tähtis on see, mida eluliselt tähtsat sellega kaotatakse, säilitatakse või võidetakse. Läbi kogu me ajaloo on meie kõige elulisemaks vajaduseks olnud ISE SEISVUS.

(Ilmet 2014)

5. tekst – Märt Avandi, Ott Sepp, Õ-fraktsioon „Olla eestlane on halb (Kannatame ära!)“

- - - *Check it, check it, check it, check it*
checki seda valu.

Eesti rahva kannatused on üks lõputu jada,
juba jääajal oli vaja räigelt kannatada.

Meie valulävi kõrge on kui Munamäe tipp,
õnneks on, muidu kõik see oleks liiga hull tripp.
Kui Kaali meteoriit meil tõmbas kõrvade üle naha
ja kukkus mitte Jaapanis, vaid Saaremaale maha,
siis hävimisest pääsemist ei olnud kuskilt loota,
sest Kalevipoja jalad olid maha saetud, oota!
Aastasadu rüüstasid meid mitmed-setmed rahvad,
sakslased, venelased, taanlased, poolakad,
rootslased, latgalid, semgalid vahvad

(Uuuuu, semgaliiiiid!)

Teisel aastatuhandel tundus, kõik algab hästi,
aga võta näpust, hoopis Taara tappa kästi.

Järgnes 700 aastat lakkamatut orjust
sõjad, katk ja nälg ja mitusada tuhat korjust.

Nälja vahel katk ja katku vahel nälg,
ja vahetevahel nälga ettevalmistav nälg.

(Kopsukatk!)

Kuna eestlastel on kannatusi umbes lilla miljun
ja Märt mu kõrval ausalt öeldes üsna võikalt kiljub,
siis hüppan üle natukene uuemasse aega,
ent seegi aeg on pehmelt öeldes üsna musta laega.

Pärisorjus kadus 1816,
kuid vabaks tegelt muidugi ei saanud keegi meist.

Mõisaorjus, aganane leib ja kupja peks,
ära palun lihtsalt veidi aega unda, eks?

Kannatada rohkem küll ei jaksa, meile näis,
kuid eestlasesse mahub kannatusi meretäis.

Ka 20. sajand tõi meil kamaluga õudu,
tihedasti sõdu, võõrast võimu, toorest jõudu.

Siberisse reis ja nõukaaja vaikne viha,
sekka defitsiit ja kange Jenkki nätsu iha.

Jõudsimegi tänapäeva, peale tuleb nutt,
õhõhõhõhhõõ, kuid nutuga on rutt,

sest laenud-liisingud ja Kreeka võlg on ilgelt suured,
ka Mena Suvaril vist ikka pole eesti juured.

Päikest meil ei ole või kui on, siis ta ei sära,
kes küll kõike seda aitaks kannatada ära?! - - -

(Avandi jt 2012)

6. tekst – Paul-Eerik Rummo „kohates igapäev ilmsi...”

kohates igapäev ilmsi neid kes on jäänud nikolai-aega
või ajutise valitsuse ajutisse aega või kaotsi
kodusõjas vabadussõjas klassisõjas neid kes on eesti ajas
enne ja pärast ristiusustamist enne ja pärast pätsi ja
punasel venemaal
neid kes on suures isamaasõjas
neid kes on teises maailmasõjas
kultuse ajas nikiita ajas leonid iljitš brežnevi ajas
kolhoosnikke küüditatuid
kõikide metsade metsavendi kes ei ühine sest vimm ei
ühenda neid kelle hingedes ta ühekaupa vindub
kümmet kes kannavad kümmet rusikat kümne selja taga
vimm ei ühenda kedagi
tuhandet kes kannavad tuhandet trääsa tuhandes taskus
tuhandet tuhastuvat trääsa
ja vimm ei lahenda midagi

(Rummo 1989: 15)

Lisa 2. Küüditamine

1. tekst – Jüri Üdi „Lihtne luuletus“

kord öeldi õnn tuli õuele
ja õu sai õnne täis
õnn tuli siis ka kambrisse
ja kamber sai õnne täis

viimaks õnn tuli sahvrisse
lauta ja aita ka
rõivad veel mahtusid kohvrisse
siis pidi minema

(Üdi 1971: 9)

2. tekst – Kalju Lepik „Kellele ma kaeban kurja“

Ruttasid relsside raua
rattad, kus viha valuvärvi,
valu lume valget värvi,
risti ei kellegi haua.

Kõrged kuused kohisesid.
Ainukesed kaasatundjad.

Magav maimuke kambrist kisti,
taadi sülest kogunisti.
Mulla alla taat magama -
sinna kus viha valuvärvi,
valu lume valget värvi.
Risti ei kellegi haua.

Rattad ruttasid raual.

Kellele ma kaeban kurja,
kurjale, et kargaks turja?

Ühel on pehme pesa.
Teisel on kündmata kesa.
Kolmas mõtleb mõnusasti:
Kuused kurvalt kohisegu,
lepiku lapsed leinaku,
tammed tigidat tõrelgu.
Mina võin pilgarit pidada.

(Lepik 2002: 166)

3. tekst – Thavet Atlas „Rahvuse kooma“

Sääl loobusin oma nimest
lahti ütlesin oma sugupuust
kahtlesin
kas seda olnudki
Vahest vaid kokteil
ajalookõrtsist

Isanime muundama pidin
Emanime ära peitsin
ajukäädude vahele

Ometi mälu mäletab
meeles peab
kuis lapsed surres kisendasid

kodusest kakust
ümber külmkõikne Siberi vaikus

Jah see oli säääl
kus me rahvuse väljakasvamata mets
kirvehoopidest kaikus

(Atlas 2007: 81)

Lisa 3. Jüriöö ülestõus

1. tekst – Gustav Suits „Jüripäevaöö unistus. 1343“

Aeg süüdata on juba risude riita,
las loidavad üles siit leekide keeled:
tuld põlevad julgete maameeste meeled,
kes tahavad ühte end liita.

Aeg süüdata on. Käige kõrgele, lõkked,
et näeks teid vennad, kes ootavad ammu,
mil saaksid nad katsuda käevarte rammu
ja murda ja purusta tõkked!

Oh lõõmake, leegid! Sest rinnus mis peitub,
on tulise vihaga vabadus-iha.
Sest õhkuvad sooned ja veri ja liha,
vali vaenlane, las ta nüüd heitub!

Raudrüütel, nüüd lähme su losside pääle,
kord maamehe kerkigu omagi maja,
kust kõliseks kaugele kannelde kaja,
saaks aset veel elule hääle!

Kuid enne, oh tasugem kõik oma häbi!
Kõik surmatud vennad, kõik röövitud talud,
kõik vaevad ja ohud ja hädad ja valud
ja pisarad lugegem läbi!

Nii pajatas Tasuja. Silmad tal särasid,
ja hobused hirnusid, sõjariistad kärasid.

Ja algas nii hirmus ja verine töö.
Ja oli nii sumbunud Jüripäevaöö.

(Suits 1959: 131)

2. tekst – Mart Raud „Jüriöö tuled“

I

Mured, mured kui mustad härjad
raskelt tammuvad eestlaste teel.
Murehigist me palged märjad,
murest tuledki kustuvad leel.

Milleks künnad ja milleks kaevad,
kui ei tegemast teragi saa -
vilja võtavad vaenuvaevad,
murest mustama jääb meie maa.

Murest mustad me kambri seinad.
Murest kohiseb metsade tuul.
Orvuohked ja leseleinad
leeloks lauliku muresel suul.

II

Vaadake vägivõimu -
röövinud maa meilt ja mere see.
Orjusse eesti hõimu
sõtkunud vaenlase veretee.

Hõigake õuest õue:

Lõpp olgu röövlite kuritöö!
Kevad peab tooma kõue -
tormakem taplusse Jüriöö!

Ärgaku iga koda.
Tõstame tasumistormihoo.
Maarahva mõõk ja oda
tapma peab sakslaste ussisoo!

III

Vaata, ju leegitseb Jüriöö -
aeg seda tuld ärgu matku!
Terita tapper ja löö
sakslaste raudset katku!

Kahest on valida: võit või haud.
Ära nüüd nõrke ja nõtku!
Viruta! Tapa see taud -
juurini surnuks sõtku!

Vabaks me röövitud maad ja veed!
Eestlased – võita või surra!
Need meie ainsamad teed.
Põleta! Tapa! Murra!

IV

Kalmudeks Harjus kõik hanged.
Tuhaks on põlenud kojad.
Langenud tuhanded kanged,
rahva paremad pojad.

Kustunud Jüriöö tuled.
Ohvrid on rasked ja rohked.
Uut meile kannatust tuleb -
viha, pisarad, ohked...

Jüriöö kumade hõõgust
tuleb meil südames hoida,
kuni me tapreist ja mõõgust
võit ja vabadus koidab.

V

Kanti südames Jüriöö valgust,
hoiti enestes hõõguvat tuld,
kuni viimse nüüd võitluse algust
Eestis kisendas kivi ja muld.

Tuled tõusid ja vajusid varju -
kulund kuussada aastat sest ööst.
Vihas samas kui ammune Harju
ründab vaenlast me tormine sööst.

Vaata – Jüriöö tuld meil hõõgab
vastu ammusest aegadest veel:
tardub vereks me võidukal mõõgal,
punalipuna koidab me eel.

(1946)

3. tekst – Erni Hiir „Jüriöö tuled“

Jälle sakslastest alatud verine sõitlus!

Ikka kordub veel vastses jõus

Jätkuv Lembitu aegadest vabadusvõitlus,

kauge Jüriöö ülestõus!

Vihatuled me südameis pole veel kustund,

tasust hõõgub meis iga rakk.

Kui me päev on teutoonlaste röövretkest mustund,

kõikjal puhkegu vastuhakk!

Vabaks eluks me kodud on sakstest taas sulet, -

maa on laastatud, lage kui seek.

Ilmsi süüdakem, eestlased, tasumistuled,

kõrgu, Jüriöö võitlusleek!

Aeg on saksu taas peksta täis vihkavat põlgu,

kuni pole neist ühtegi jäet,

aeg nüüd tasuda kõik, mis jäi muistegi võlgu, -

taas on võitlusteel eestlaste väed.

Lööme nõnda teutoone kui Jüriööl löödi,

meile jäägu nüüd võidulööök!

Vastselt harime kodumaa nurmed ja söödid

jõukaks eluks ning vabaks tööks!

(Hiir 1976: 247)

4. tekst – „Jüriöö ülestõus“

Taust. 1340. aastate alguses plaanis Liivimaa ordu Taanilt osta Põhja-Eesti. Kohalikud alamad olid aga plaani vastu, sest Taani kuninga võim oli nõrk ning tema võimualadel elavatel vasallidel rohkem vabadusi. Selle vastu olid ka eestlased, kes eelistanuks hoopis Rootsi võimu, sest seal olid talupoegade olud veelgi lahedamad. Eestlastel oli kavatsus saadikud Taani kuninga juurde oma raske olukorra üle kaebama saata, kuid vasallid nurjasid plaani. Seda sündmust on kroonikates loetud ülestõusu otseseks ajendiks.

Algus. 1343. aasta 23. aprillil algas Harjumaal ülestõus. Ülestõusu algussignaaliks oli ühe künkal asuva maja süütamine, mille järel sarnased märgutuled levisid üle Põhja-Eesti. Eestlased hävitasid peaaegu kõik selleks ajaks Harjumaale ehitatud mõisad ning tapsid kõik sakslased, kes kätte saadi. Kui kogu maa oli harulaste käes, saadeti saadikud Soome, et pakkuda Harjumaad Rootsi kuninga võimu alla ning paluda abivägesid.

Läbirääkimised orduga. Ordu reageeris ülestõusule kiirelt ning väed asusid tagasiteele Pihkvast, kus parasjagu sõditi. 4. mail olid eestlaste esindajad kutsutud Paidesse ordumeistriga läbirääkimistele. Saadikud sattusid aga ordumeistriga konflikti ning tapeti. **Lahingud.** Ordu hakkas vägesid koondama ning selleks oli ka põhjust, sest eestlased polnud, hoolimata saadikute saatusest, alla andnud. Suuremad lahingud eestlaste ja Liivimaa ordu sõjameeste vahel toimusid 11. mail Kanavere rabas ning 14. mail Tallinna all Sõjamäel. Eestlased kaotasid mõlemad lahingud ülekaalukale väele ja võim Harjumaal läks Liivimaa ordule. Rootslaste abiväed saabusid Tallinnasse päev peale Sõjamäe lahingut ning, kuuldes kaotustest, pöördusid tagasi. Seejärel sõlmisid rootslased orduga rahu. **Läänemaa.** 1343. aasta mai alguses alustasid vastuhakku lääne-eestlased, kuid juba mai lõpuks olid ordu väed ülestõusu summutanud. Visamad olid saarlased, kes alustasid sõdimist 24. juulil ning olid augustiks Saaremaa peremehed.

Lõpp. Harjumaal alistati lõplikult 1343. aasta detsembriks ja Saaremaa lõpuks 1345. aasta veebruaris. Kuigi eestlased said lüüa, pidurdas ülestõus tõepoolest mõneks ajaks koormiste kasvu. Samas aga laienes Liivimaa ordu mõju ning 1346. aastal müüs Taani kuningas Põhja-Eesti ordule. Olles lõplikult kogu Eestis kanda kinnitanud, hakati eestlasi taas rohkem rõhuma.

Sulev Vahtre „Jüriöö“ (1980) põhjal

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Liina Saksing** (14.03.1982)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose **“Eesti ajaloo teemaliste luuletekstide käsitlemine kontsentrilise lõimingu põhimõttel gümnaasiumiastmes“**, mille juhendaja on **Mart Velsker**,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 19.05.2015